

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

ccNamiq qızı

“Azərbaycanda Bank sektorunun müasir inkişaf xüsusiyyətləri”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: İİM 060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşma: Bank işi

Elmi rəhbər:

i.e.n. prof. Rzayev R.M.

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n. prof. Rzayev R.M.

Kafedra müdiri:

i.e.d. Ələkbərov Ə. Ə.

BAKİ - 2016

M Ü N D Ə R İ C A T

Giriş.....	3-5
I Fəsil .Azərbaycanın bank sisteminin yaranması və inkişaf mərhələləri.	
1.1.Azərbaycanın bank sisteminin yaranması.....	6-11
1.2.Bankların iqtisadi münasibələr sistemində yeri.....	12-18
1.3. Bank fəaliyyətinin tənzimlənməsinin hüquqi əsasları.....	19- 26
II Fəsil.Azərbaycanda bank fəaliyyətinin müasir vəziyyəti və inkişafının əsas xüsusiyyətləri.	
2.1.Bank fəaliyyətinin müasir vəziyyətinin təhlili.....	27-35
2.2.Bankın aktiv və passiv əməliyyatlarının əsas xüsusiyyətləri.....	36-46
2.3. Azərbaycan Respublikasında bank məhsulları və xidmətləri bazarının inkişaf istiqamətləri və təhlili	47-53
III Fəsil.Müasir dövrdə bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri	
3.1.Bank fəaliyyətində monitorinqin istifadə imkanları.....	54-60
3.2. Bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri	61-67
3.3. Bank fəaliyyətinin inkişaf strategiyası.....	68-73
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	74-75
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	76-78
PEZIOME	
SUMMARY	
Referat	

Giriş.

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə bankların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi həmişə aktualdır. Bazar münasibətlərinin tələblərinə müvafiq olaraq, aparılan iqtisadi islahatlar bank fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsini, onların yeni prinsiplər əsasında qurulmasını tələb edir.

Banklar əsas funksiyası kapitalın toplanması və saxlanmasıdır ki, buda istehsalın bütün sferalarına xidmət edir, həmçinin ona təsir göstərmək imkanına da malik olur. Bundan əlavə olaraq, kommertiya banklarının verdiyi kreditlərlə yeni tikililərin, məktəblərin, ali təhsil ocaqlarının tikilməsi, yolların salınması, ölkənin infrastrukturunun inkişafına, müxtəlif müəssisələrin yaradılması isə istehsalın həcmində artmasına, bununla əlaqədar olaraq dövlət büdcəsinə vergilərin daxil olmasına təsir edir. Kredit təşkilatları, həmçinin ölkənin təsərrüfat fəaliyyətinin proqramının hazırlanmasında iştirak edir, statistik hesabat aparırlar.

Kreditlərin verilməsindən əlavə olaraq məhz banklar Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının həyata keçirdiyi pul-kredit siyasətində onun əsas rıçaqlarından biri hesab olunur. Belə ki, banklar vasitəsilə AMB-ın pul emissiyası həyata keçirilir, dövriyyədə olan pul kütləsi tənzimlənilir. Banklar tərəfindən həyata keçirilən əhalinin pul kütləsinin depozitə cəlb olunması dövriyyəyə əlavə pulun emissiyasının qarşısını alır. Banklar tərəfindən nağdsız hesablaşmaların aparılması istər ölkə daxili, istərsə də ölkədən kənar idxal-ixrac əməliyyatları zamanı hesablaşmaların asanlıqla həyata keçirilməsini təmin edir.

Müasir dövrdə bankların həyata keçirdiyi əməliyyatların çoxşaxəliliyi, konkret olaraq artıq bankların fəaliyyət istiqaməti qeyri-müəyyən olmasına səbəb olur. Onlar yalnız pul mübadiləsində və kredit əməliyyatlarını aparmır, banklar vasitəsi ilə xalq təsərrüfatının maliyyələşməsi baş verir, valyuta və sığorta əməliyyatları, qiymətli kağızların alqı-satqısı, bəzi hallarda broker və mülkiyyətin idarə olunması əməliyyatlarını həyata keçirirlər. Məhz buna görə də, bazar münasibətləri şəraitində bankların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, inkişaf xüsusiyyətləri iqtisad elminin

mərkəzi problemlərindən biri olub, onun nəzəri-metodoloji və praktiki aspektlərini müəyyən edən fundamental elmi tədqiqatların sistemli şəkildə aparılmasını zəruri edir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Burada əsas məqsəd ölkə iqtisadiyyatının inkişafında bankların rolunun nə qədər mühüm rola malik olduğunu göstərməkdir, müasir bank sektorunun hərtərəfli xüsusiyyətlərini, kredit alqı-satqısını, bank əməliyyatlarını, həmçinin 2015-ci ilin əvvəlinə olan devalvasiyanın bank sektoruna təsirini və digər problemləri kompleks araşdırmaq və onun təkmilləşdirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələr hazırlamaqdan ibarətdir.

Tədqiqat obyektı və predmentı. Bu dissertasiya işində tədqiqat obyektı müasir bank sektorunun inkişaf xüsusiyyətləridir və tədqiqatın predmetini isə bank sektorunun yaranması inkişaf mərhələləri, müasir bank sistemi və bank əməliyyatları və bank sektorunun fəaliyyətindəki səmərəliliyin artırılmasının qiymətləndirilməsi durur.

Elmi yenilik. Dissertasiya tədqiqatı nəticəsində aşağıdakı elmi nəticələr əldə edilmişdir:

- ✓ Müasir mərhələdə bankların fəaliyyətinin nəzəri konseptual əsasları təhlil edilmişdir;
- ✓ Bankların maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi mexanizmi dəqiqləşdirilmişdir;
- ✓ İqtisadiyyatın diversifikasiyasında bank resurslarının tətbiqi yolları müəyyən edilmişdir;
- ✓ Maliyyə bazarlarının tənzimlənməsində bank sektorunun rolunun gücləndirilməsi istiqamətləri aşkarlanmışdır;
- ✓ Bankların fəaliyyətində səmərəliliyin artırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində zəruri təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası Azərbaycan Respublikası qanun və sərəncamlarından, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı” Statistik bülletendən, Maliyyə Nazirliyinin məlumatlardan, Mərkəzi Bankın təlimat və hesabatlarından, mövzuya aid jurnal və bülletenlərdən, İnternet şəbəkəsinin

informasiya resursları təşkil edir. Tədqiqat prosesində iqtisadi təhlil, müqayisə, məntiqi ümumiləşdirmə, statistika qruplaşdırma, iqtisadi-riyazi və s.metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki,onun əsas müddəalarından,əldə edilmiş nəticələrdən,irəli sürülmüş təklif və tövsiyələrdən istifadə olunması Azərbaycan Respublikasında bank sisteminin dinamik və effektiv inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş,üç fəsil,nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşin əsas mətni 78 kompüter səhifəsi təşkil edir. İşdə mətndaxili 7 cədvəl, 4 sxem və 5 dioqram verilmiş və 37 ədəbiyyat mənbəyindən istifadə edilmişdir.

.

I Fəsil .Azərbaycanın bank sisteminin yaranması və inkişaf mərhələləri.

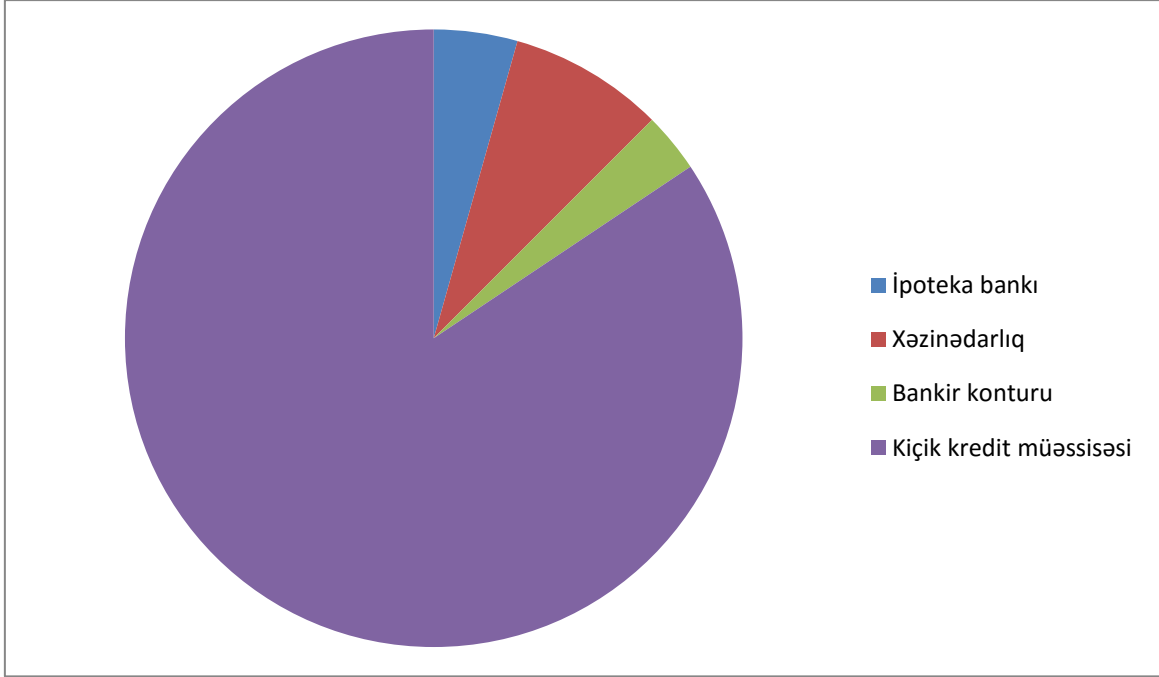
1.1. Azərbaycanın bank sisteminin yaranması.

İlk bank təcrübəsi kimi pul dəyişən sərflərin və məbədlərin pul vəsaitlərini məsul saxlanmaya qəbul etmələri fəaliyyətini misal gətirmək olar. Sonralar bu fəaliyyət bir qədər daha irəliləyərək, sələm kapitalının meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Azərbaycanda kredit sisteminin formalaşması 1860-cı ildə Çar Rusiyasında Dövlət Bankının təsis olunduğu dövrə təsadüf edir. Rusiyanın bütün əyalətlərində olduğu kimi təhkimçilik hüququ və iltizam sisteminin ləğv edildikdən sonra Azərbaycanda da əmtəə-pul münasibətləri sürətlə inkişaf etməyə başladı və yenicə təşəkkül tapan sənayenin kreditə olan tələbatını ödəmək məqsədilə, kredit müəssisələri şəbəkəsinin yaradılması qarşıda duran vacib vəzifələrdən biri olmuşdur. O dövrdə Azərbaycanda kredit sistemi iki ayrı istiqamətdə inkişaf edirdi. Kredit şəbəkəsi səhmdar (kommersiya banklarının şöbələri, agentlikləri, qarşılıqlı kredit cəmiyyətləri, lombardlar) və dövlət (Dövlət Bankının şöbəsi, xəzinədarlıq, əmanət kassaları, kiçik kredit müəssisələri) kredit müəssisələrindən ibarət olmuşdur.

Ümumiyyətlə, 1917-ci ilin tarixi məlumatlarına görə, Azərbaycanın kredit sistemində, 5 bankir kontoru, 7 ipoteka krediti bankı, 28 kommersiya bankı, 135 kiçik kredit müəssisəsi, 13 xəzinədarlıq və s. daxil idi.

Azərbaycan kredit sisteminin quruluşu (1917-ci il)

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan öz müstəqilliyini elan edərək müsəlman şərqində ilk olaraq Demokratik Respublika - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin əsasını qoymuşdur. İlk dövrlərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində Rus pulları və Bakı bonları ilə yanaşı Zaqafqaziya bonlarından da həmçinin geniş istifadə olunurdu. Həmin vaxtda keçmiş Rusiya Dövlət Bankının Bakı bölməsi də öz fəaliyyətini davam etdirirdi. Lakin artıq 1919-cu il martın 7-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qərarı ilə Azərbaycan Dövlət Bankının (Mərkəzi Bankın) qurulması təklifi bəyənildi və onun nizamnaməsinin hazırlanması Maliyyə nazirinə tapşırıldı. Elə həmin il sentyabrın 16-da Azərbaycan Respublikasının parlamenti Maliyyə Nazirliyinin kredit şöbəsi tərəfindən hazırlanmış Azərbaycan Dövlət Bankının Nizamnaməsini qəbul olundu. 1919-cu il sentyabrın 30-da isə Azərbaycan Dövlət Bankının təntənəli açılışı oldu və həmin tarixdən etibarən bank fəaliyyətə başladı.

Azərbaycan Dövlət Bankı əsas məqsədi pul dövriyyəsinə asanlaşdırmaq, ticarət, sənaye və kənd təsərrüfatına yardım etmək, habelə pul sistemini möhkəmlətməkdən ibarət olan hökumət idarəsi idi. Dövlət Bankının nizamnamə (əsas) kapitalı 50000000

rubl idi. Nəzərdə tutulurdu ki, hər il bu kapital illik gəlirin 10%-i məbləğində vəsait hesabına artırılacaq. Ehtiyat kapitalı isə 10000000 rubl məbləğinə çatana qədər illik gəlirin 20%-i məbləğində, sonra isə 10%-i məbləğində vəsait hesabına formalaşdırılmalı idi. Ehtiyat kapitalı Bankın əməliyyatları üzrə yaranmış ziyanın örtülməsi üçün yaradılmalı idi. Bu kapital da az olduqda əsas kapitaldan istifadə edilməli idi. Öz növbəsində əsas kapitalın çatışmayan hissəsi dövlət büdcəsi hesabına örtülməli idi. Eyni zamanda Bankın saxlanması üçün gəlirin kifayət olmadığı təqdirdə xüsusi ehtiyat fondunun yaradılması nəzərdə tutulurdu. Həmin fond illik gəlirin 5%-i məbləğində ödəmələr hesabına formalaşdırılmalı idi. Pul nişanlarının emissiyası səlahiyyəti Dövlət Bankına mənsub idi. Bütövlükdə Demokratik Respublika dövründə Azərbaycanda 2 milyard 345 milyon rubl məbləğində pul nişanları emissiya edilmişdir. Milli valyutanın dönərliyini təmin etmək məqsədilə hökumət Bakı bonu ilə digər valyutaların mübadilə məzənnəsini aşağıdakı kimi müəyyən etmişdir: [5] “ F.Ş.Kaşiyeva. “Pul Kredit Banklar”, Bakı-2011”

- 1000 rublluq “Kerenka” – 1850 bon
- 500 rublluq “Romanovka” – 1600 bon
- 100 rublluq “Romanovka” – 350 bon
- 1 ingilis funt-sterlinqi – 310-315 bon
- 1 ABŞ dolları – 280 bon
- 1 fransız frankı – 8-10 bon
- 1 italyan liri – 7 bon
- 1 İran tüməni – 125-130 bon
- 1 türk qızıl lirəsi – 390 bon

Bolşeviklər buna baxmayaraq, 1921-ci ilin sonlarından yeni iqtisadi siyasət həyata keçirmək məcburiyyətində qaldılar. Bununla əlaqədar Mərkəzi Bankın da fəaliyyətini bərpa etmək lazım idi. 1921-ci ilin oktyabrın 16-da Azərbaycan Xalq Komissarları Şurası qərar qəbul etdi. Bu qərara əsasən Bankın idarəçisi Əliağa Həsənov olmaqla

Azərbaycan Dövlət Bankı yaradıldı və onun nizamnaməsi Maliyyə Komissarlığı tərəfindən qəbul edildi. Fəaliyyəti ilə yanaşı ilkin adını da bərpa etmiş Dövlət Bankı o vaxtki Milyutinski və Baqratinski küçələrinin kəsişməsində yerləşən keçmiş Qafqaz Bankının binasında yerləşdirildi.

1922-ci il martın 12-də Azərbaycanı, Gürcüstanı və Ermənistanı özündə birləşdirən Zaqafqaziya Sovet Sosialist Respublikaları Federativ İttifaqı (ZSFSR) təşkil olundu. 1922-ci ilin dekabrın 30-da isə ZSFSR Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının tərkibinə qatıldı. ZSFSR-nin İttifaq Şurasının 1923-cü il 10 yanvar tarixli Dekreti ilə Zaqafqaziya vahid pul sisteminə keçdi və beləliklə də Azərbaycan Dövlət Bankının pul emissiyası sahəsində fəaliyyətinə xitam verildi. Maraqlıdır ki, həmin dövrdə Azərbaycan Dövlət Bankını Azərbaycan Milli Bankı adlandırmaq təklif edilirdi. Lakin əhalini çaşdırmamaq üçün bu fikirdən imtina edilmişdir. Buna baxmayaraq mətbuatda (məsələn, “Bakı fəhləsi” qəzetində) Azərbaycan Dövlət Bankları tez-tez Milli Bank adlandırılırdı. Faktiki olaraq bu respublikanın formal müstəqilliyinin də tezliklə heçə endirilməsindən xəbər verirdi. Həqiqətən də Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin 1923-cü il 3 iyul tarixli qərarı ilə Azərbaycan Dövlət Bankı Azərbaycan Dövlət Kənd Təsərrüfatı Bankı adlandırılmış və beləliklə də onun Mərkəzi Bank funksiyalarına xitam verilmişdir. Düzdür, ilk dövrlərdə Azərbaycan Dövlət Kənd Təsərrüfatı Bankı kənd təsərrüfatının inkişafına yardım etməklə yanaşı pul və əmtəə dövriyyəsi məsələlərini də tənzimləyirdi. 1923-cü ildə SSRİ Dövlət Bankının yaradılması ilə əlaqədar onun Bakı bölməsi yaradıldı. 1936-cı ilin dekabrında qəbul edilmiş SSRİ Konstitusiyasına müvafiq olaraq Azərbaycan SSRİ tərkibinə “suveren” respublika kimi daxil oldu. Bundan sonra 1991-ci ilin sonlarına kimi mövcud olmuş SSRİ Dövlət Bankının Azərbaycan İdarəsi fəaliyyət göstərmişdir. [5] “F.Ş. Kaşiyeva. “Pul Kredit Banklar”, Bakı-2011”

Azərbaycan Respublikasında bank sektorunun qurulması ilk vaxtlar son dərəcə çox ağır bir dövrə təsadüf edirdi – resursların məhdudluğu, iqtisadi durğunluq, inhisarlaşmış qiymətlər və inflyasiya şəraitində həyata keçirilirdi. Lakin bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, aparılan düzgün idarəetmə və təşkilətmə tədbirləri və

siyasəti sayəsində qarşıya çıxan bütün problemləri asanlıqla aradan qaldırılaraq bank fəaliyyətinin inkişafı davam etdirildi və artıq bu sahədə respublikada bir çox nailiyyətlər əldə olundu.

Azərbaycan Respublikasının müasir bank sisteminin strukturu dörd amilin təsiri altında meydana gəlmişdir:

Birinci amil, kredit idarələrinin iki funksiyasının olmasıdır. Bildiyimiz kimi, banklar emissiya və kredit funksiyalarını həyata keçirirlər.

İkinci amil, bank sisteminin strukturuna təsir göstərən mülkiyyətin xarakteridir.

Üçüncü amil, ümumi iqtisadi siyasətlə-iqtisadiyyatın idarə edilməsinin mərkəzləşdirilməsi kursu ilə əlaqədardır.

Dördüncü amil isə xərclərin lazım olan ictimai zəruri səviyyəsidir. Məlumdur ki, bankların formalaşması prosesi bank hesablama texnikasının alınması və işçilərinin əməyinin ödənilməsi ilə əlaqədar vəsaitlərlə bağlı idi. Bu kimi ayrılan vəsaitlər yeni təşkil olunan bankın öz fəaliyyəti nəticəsində əldə edə biləcəyi mənfəətlə tutuşdurulmalı idi.

Hal hazırda Azərbaycan Respublikasında ikipilləli bank sistemi tətbiq olunur. Azərbaycan Respublikasının bank sistemi Respublikanın kredit təşkilatlarından və Mərkəzi Bankdan ibarətdir. Azərbaycan Respublikası Milli Bankının yaranması çox da uzaq dövrə təsadüf etmir, onun tarixi böyük deyil. Milli Bank Respublikanın mərkəzi bankı statusundadır. Bank sisteminin ən mühüm tərkib hissəsi Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankıdır. O, mərkəzi bankın vəzifələrini yerinə yetirir.

Azərbaycan keçmiş SSRİ-nin tərkibindədə olanda bütün SSRİ-də olduğu kimi birpilləli və mərkəzləşdirilmiş sovet bank sistemimövcud idi. 1990-cı ildə SSRİ Dövlət Bankı və bank fəaliyyəti haqqında qanun qəbul olundu. Bu qanunla ikipilləli bank sisteminə keçid rəsmiləşdi.

1996-cı ildə yeni bank qanunları işlənib hazırlandı və əvvəlki illərdə qəbul edilmiş qanunlar öz qüvvəsini itirdi. Yeni qanuna görə, Mərkəzi Bank tamamilə hökumətin təsiri altına salınmış və ali icra hakimiyyəti olan prezidentin təbəçiliyinə verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı hüquqi şəxsdir, möhürü

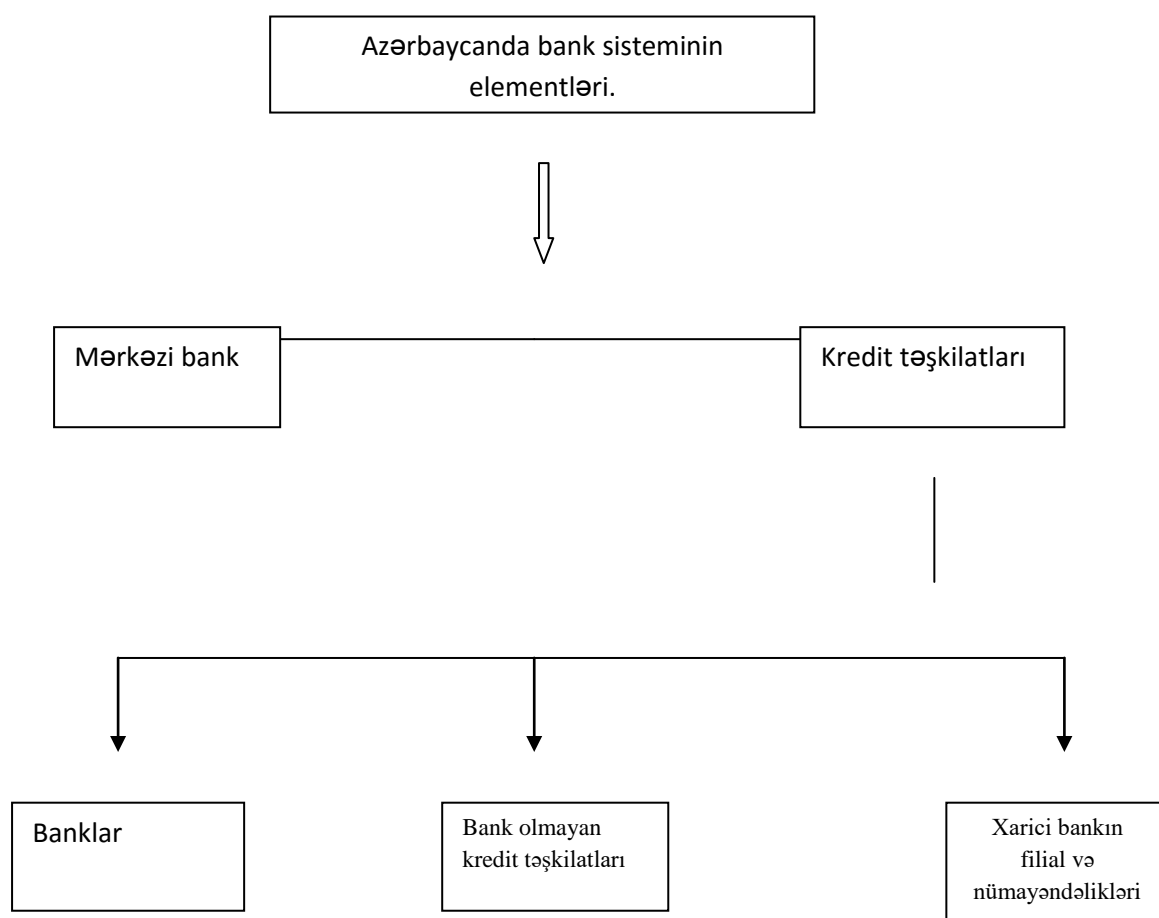
vardır və bütövlükdə dövlət mülkiyyətindədir. Mərkəzi Bankın fəaliyyətində əsas məqsəd mənfəətin alınması deyil, bütün vergilərdən azaddır, lakin xərclər öz gəlirləri hesabına ödənilir. Mərkəzi Bank beynəlxalq maliyyə qurumları və kredit təşkilatlarında Azərbaycan Respublikasının mənafeini təmsil edir.

1.2 Bankların iqtisadi münasibələr sistemində yeri.

Bank - italyan sözüdür və “Banco”, yəni stol sözündən yaranmışdır. İlk dəfə banklar İngiltərədə XVII əsrin sonlarında meydana gəlmiş və ticarət-sənaye burjuaziyasını kreditləşdirmək kimi əsas fəaliyyəti növünü yerinə yetirmişlər.

Ümumiyyətlə bank nədir sualını sadə adlandırmaq olmaz. Xalq dilində bank pulların saxlandığı yerdür. Bank - əmtəə pul təsərrüfatının atributudur. Banklar iqtisadiyyatda əsas maliyyə vasitəçisi kimi çıxış edirlər. Bankların tutduğu kanal pul bazarından əmtəə bazarına keçiddə yer tutur.

Bank – pul vəsaitlərinin yığılması, kreditlərin verilməsi, hesablaşmaların həyata keçirilməsi, banknotların emissiyası, müxtəlif qiymətli kağızların buraxılması və s. funksiyalarını yerinə yetirən maliyyə kredit təşkilatlarıdır.

Əgər bir ölkədə sayılı banklar, kredit təşkilatları həmçinin bank əməliyyatlarını həyata keçirən iqtisadi institutlar fəaliyyət göstərsə o zaman bank sisteminin mövcudluğundan danışmaq olar. Bundan əlavə bank sistemində bank əməliyyatlarını həyata keçirməyən aşağıdakı ixtisaslaşdırılmış təşkilatlar da daxil edilir: hesablaşma – kassa və klirinq mərkəzləri, banklarda auditi həyata keçirən təşkilatlar, diler firmaları, bankların reytingini müəyyən edən təşkilatlar və s. Bu zaman banklar və kredit təşkilatları müxtəlif formalarda və daimi olaraq öz müştəriləri ilə (iqtisadiyyatın subyektləri ilə) dövlət orqanları ilə, Mərkəzi Bankla qarşılıqlı fəaliyyətdə olurlar.

Bank sistemi ölkə iqtisadiyyatının mürəkkəb bir üzvüdür. Zənnimcə bu o deməkdir ki, bank sisteminin fəaliyyətinə və inkişafına maddi və qeyri – maddi nemətlərin istehsalı, emalı və istehlakı səviyyəsində qarşılıqlı əlaqədə baxılmalıdır. Banklar praktiki fəaliyyətlərində təsərrüfatla, büdcə və vergi sistemi ilə, qiymət siyasəti ilə, xarici iqtisadi fəaliyyətlə sıx əlaqədədirlər. Qeyd edə bilərəm ki, ölkənin sosial-iqtisadi yüksəlişi həm də bank sisteminin vəziyyətindəndə aslıdır.

Bank sistemi anlayışı öz məzmununa görə sistem anlayışına uyğundur və müvafiq tərkib hissələrin məcmusudur, bu elementlər birlikdə müəyyən tamlığa malikdir, bu elementlər qarşılıqlı surətdə əlaqəlidir. Konkret olaraq isə bank sistemi-bank bazarının, bankların, bank qanunçuluğu və bank infrastrukturunun məcmuudur. Bank sistemi iqtisadi sistemin tərkib hissəsi olmaqla cəmiyyətdəki iqtisadi münasibətləri əks etdirir.

Azərbaycan Respublikasında bank sistemi haqda məlumatı aşağıdakı cədvəldə qısa şəkildə qeyd etmişəm:

	<i>Bank əməliyyatları aparmaq üçün lisenziya alan kredit təşkilatlarının sayı</i>	<i>Bankların sayı</i>	<i>Bankların filiallarının sayı</i>	<i>Xarici nümayəndəliklər</i>	<i>Törəmə banklar</i>	<i>Bank olmayan kredit təşkilatlarının sayı</i>
2001	158	59	195	1	-	-
2006	121	44	420	2	1	12
2014	202	45	752	4	7	13

(mənbə-Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı)

Bank qapalı sistemdir. Bank öz fəaliyyətinin bir çox cəhətləri barəsində sirləri qoruyub saxlayır və qanunvericiliklə nəzərdə tutulan hallardan başqa heç cür onların yayılmasına imkan vermir. *Dünya təcrübəsində banklar birsəviyyəli və ikisəviyyəli təşkilata sahib ola bilərlər. Birsəviyyəli banklar o zaman mövcud olur ki, ölkədə Mərkəzi Bank mövcud olsun. Bu halda bank sistemindən danışmaq hələ tez olar. Müasir bank sistemi sivil bazar iqtisadiyyatın elementi kimi yalnız iki səviyyəli ola bilər. Birinci yuxarı səviyyə - Mərkəzi Bank. İkinci səviyyə kommersiya bankları və kredit təşkilatlarıdır. Bu zaman Mərkəzi Bank ölkənin pul kredit sisteminin əsas həlqəsi olur. Mərkəzi bankın müasir hökumətin maliyyə sistemində yeri və rolu bazar münasibətlərinin inkişaf səviyyəsindən aslıdır.*

İkisəviyyəli bank sisteminin yaradılmasının zəruriliyi bazar münasibətlərinin ziddiyyətli xarakterini göstərir. Bir tərəfdən o azad sahibkarlığı dəstəkləyir. Digər tərəfdən bu münasibətlər tənzimləmə, mərkəz idarəedici orqan tələb edir Mərkəzi Bank kimi. Pul kredit münasibətlərinin tənzimləyicisi kimi Mərkəzi Bankların yaradılması özəl sahibkarlığın müstəqilliyinin qorunması qismində bazar elementlərini tənzimləyir.

Müxtəlif ölkələrdə Mərkəzi Bank fərqli funksiyalara malik ola bilər. Lakin o hər halda bankların funksiyalarını birləşdirən tənzimləyici orqan kimi tanınır. Mərkəzi Bank hər şeydən əvvəl iqtisadiyyatla dövlət arasında bir körpüdür. Bir sıra ölkələrdə başqa cür adlandırılır. Məsələn, Federal Ehtiyatlar Sistemi (ABŞ), İngiltərə Bankı, Yaponiya Bankı və s.) Mərkəzi Banklar yarananda komməriya bankı kimi məqsədi banknot emissiya etmək olaraq yaranmışdı.

Mərkəzi Bank həmçinin dövlətin mülkiyyətindədir. Dövlətin maraqlarına xidmət edərək öz fəaliyyətini makrosəviyyədə həyata keçirir. Bununla da, Mərkəzi Bankın əsas məqsədi gəlir əldə etmək deyil. Ənənəvi olaraq Mərkəzi Bank 4 funksiyayı həyata keçirir:

- Banknotların emissiyası;
- Bankların bankı sayılır;
- Hökumətin bankı rolunu oynayır;
- Banklara nəzarət və pul kredit tənzimlənməsi;

Mərkəzi Bank birbaşa olaraq sahibkarlarla və əhali ilə əlaqədə deyil. Onun əsas müştəriləri komməriya bankları sayılır. Komməriya banklarının kassa rezervlərini saxlayaraq onlara kredit köməklidə göstərir. Komməriya bankları üçün Mərkəzi Bank bəzi hallarda kreditor sayılır.

Mərkəzi Bank dövlətlə sıx əlaqədədir. o həm dövlətin kreditoru həm də kassiri kimi tanınır. Beləki, onda həm hökumətin həm də dövlət orqanlarının hesabı açılır. Mərkəzi Bank həmçinin dövlət büdcəsinin kassa icrasını həyata keçirir. Büdcə vəsaitləri çatmadığı təqdirdə hökumət Mərkəzi Bankdan borc vəsait də götürə bilər. Kreditlərin yerləşdirilməsi və ödənilməsi, təşkilatların onlara olan gəlirin ödənilməsi Mərkəzi Bankın dövlət borcunun idarə olunması səlahiyyətidir. Bu zaman Mərkəzi Bank dövlət borcunun idarə olunması üçün müxtəlif metodlardan istifadə edir:

- Dövlət öhdəliklərinin alqı satqısı;
- Satış şərtlərini dəyişdirir;

- Özəl maraqlar üçün dövlət borcunun cəlbediciliyini artırır və s.

Kommersiya bankları bank sisteminin ikinci səviyyəsini təşkil edir. Onlar kredit resurslarının biznes hissəsini cəmləşdirir. Müasir kommersiya bankları – bilavasitə müəssisə, təşkilatlara, əhaliyə xidmət göstərən müəssisələrdir. Onların müştərilərlə münasibəti kommersiya xarakteri daşıyır. Əsas məqsəd maksimum çox mənfəət əldə etməkdir. Əsas funksiyaları:

- Sərbəst pul vəsaitlərinin toplanılaraq onların kapitala çevrilməsi;
- Əhalinin, müəssisələrin və dövlətin kreditləşdirilməsi;
- Müştərilərə kassa-hesablaşma xidmətlərinin göstərilməsi.

Sərbəst pul vəsaitlərini yığıb kapitala çevirərkən banklar pul gəlirlərini toplamış olurlar həmçinin həmin pul vəsaitlərini əmanət şəklində saxlayırlar. Əmanətçi faizlər şəklində mükafat alır. Əmanət şəklində yığılan pul ssuda kapitalına çevrilir. Borcalanlar isə vəsaitləri istehsalın genişləndirilməsinə, daşınmaz əmlakın alınmasına, istehlak mallarının alınmasına sərf edirlər. Son nəticədə pulların banklar vasitəsi ilə toplanması kapitalın yaranmasına səbəb olur. Müəssisələrin, əhalinin, dövlətin kreditləşməsi vacib iqtisadi mahiyyət daşıyır. Bank kreditləri hesabına sənayenin, kənd təsərrüfatının və iqtisadiyyatın digər sahələrinin maliyyələşməsi baş verir. Göründüyü kimi bankların iqtisadiyyata təsiri kifayət qədər böyükdür. Kreditlər təklif edərək banklar xalq təsərrüfatının inkişafına şərait yaradır. Qeyd edim ki, bir iqtisadi sistemdən digərinə keçərkən ancaq banklar öz fəaliyyətlərini sadə deyil mürəkkəb göstərirlər. Belə ki, iqtisadi böhran dövrlərində kreditə ehtiyac artır. Müəssisələr daha tez tez maliyə çətinliyi hiss edirlər bu dövrlərdə. Təcrübə göstərir ki, böhran vaxtında kredit riski anidən artır, kreditlərin həcmi onların geri qaytarılması ilə üst-üstə düşür və buda kredit əməliyyatlarından gələn zərərlərin səviyyəsinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Buna görə də, böhran dövrlərində tələbin yüksək olmasına baxmayaraq banklar kredit əməliyyatlarına məhdudiyət qoyurlar.

Stabil iqtisadiyyat tənzimlənmiş və rasional pul hesabları olmadan mövcud ola bilməz. Buda hesablaşmalarda və ödəmələrdə bankların nə qədər vacib rol oynadığını göstərir. Müəssisələr arasında olan hesablaşmalar nağdsız formada həyata keçirilir. Ödəmələrdə vasitəçi kimi çıxış edərək banklar müştərilərin təlimatı ilə hesablaşmalar aparır yəni hesaba vəsait daxil edirlər və mədaxil və məxaricin hesabını aparırlar.

Qərbi ölkələrindəki kommersiya bankları müasir dövrdə fiziki şəxslərdən iri kompaniyalara qədər bütün müştərilərinin maliyyə tələbatlarını yerinə yetirmək üçün bir çox əməliyyatlar həyata keçirirlər. İri banklar təxminən bu ölkələrdə 300-ə qədər müxtəlif əməliyyatlar həyata keçirirlər: depozit hesablarının açılması, müxtəlif kreditlərin verilməsi, qiymətli kağızların alqı satqısı, zəmanətlə ilə bağlı əməliyyatlar, qiymətliyələrin saxlanması və s. Ənənəvi bank əməliyyatlarını bu formada təsnifləşdirə bilərik:

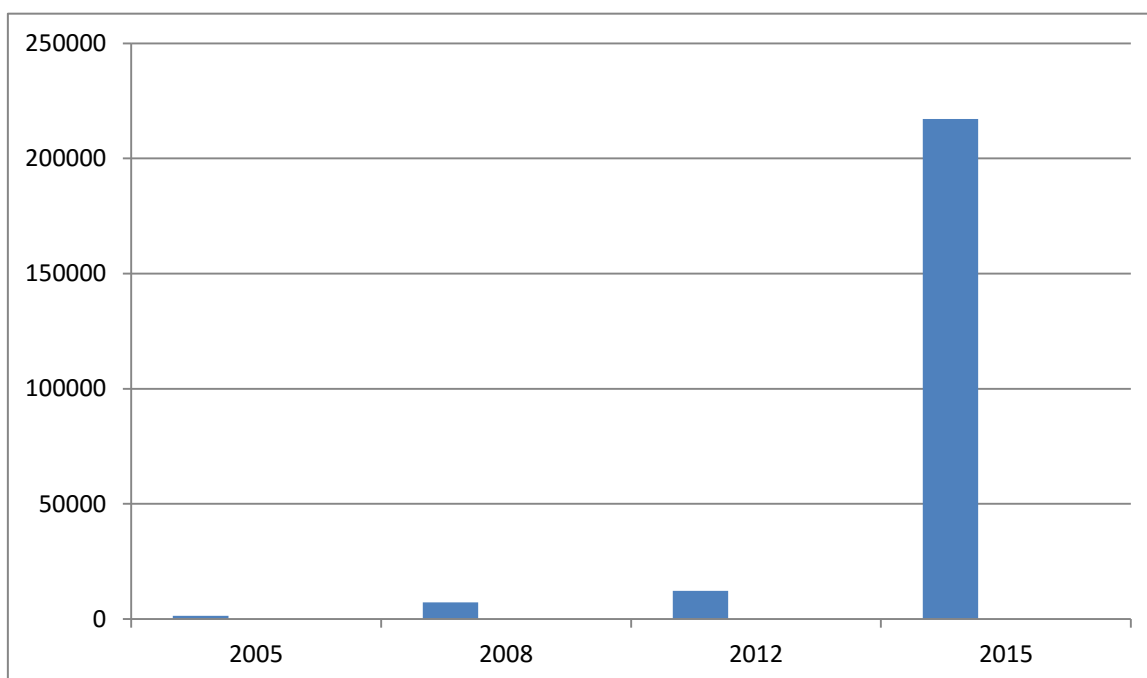
- Fiziki və hüquqi şəxslərdən pul vəsaitlərinin cəlb edilməsi;
- Cəlb edilmiş və öz mülkiyyətində olan pul vəsaitlərindən öz adından kreditlərin verilməsi;
- Fiziki və hüquqi şəxslər üçün bank hesablarının açılması və aparılması;
- Müştərilərin təlimatına əsasən hesablaşmaların aparılması;
- Veksellərin, pul vəsaitlərinin inkasasiyası;
- Pul sahibi ilə olan müqaviləyə əsasən pul vəsaitlərindən istifadə;
- Xarici valyutanın alqı satqısı;
- Qiymətli metallarla aparılan əməliyyatlar;
- Bank zəmanətinin ekstradisiyası.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, kommersiya bankları bu gün maliyyə-kredit sisteminin əsas elementidir. Onlar iqtisadi bazarı ssuda kapitalı ilə təchiz edirlər.

İnkişaf etmiş, müasir iqtisadiyyata malik ölkələrdə kommertiya banklarının iqtisadi sistemdə tutduğu mövqe böyükdür. Kommertiya banklarından il ərzində keçən pul axınlarının statistik hesabatı bu fikri söyləməyə əsas verir.

Kommertiya banklarının öz funksiyalarını sistemli yerinə yetirməsi ilə ölkənin iqtisadi stabilliyinə nail olunur. Baxmayaraq ki, bankların müxtəlif əməliyyatları ayrı bank departamentlərində bank əməkdaşları tərəfindən həyata keçirilir, onlar bir-biri ilə sıx əlaqəli olurlar. Belə ki, banklar təsərrüfatda ticarət dövriyyəsində və hesablaşmalarda istifadə olunan ödəniş vasitələrinin yaradılmasına nail olurlar. Burada söhbət müxtəlif hesabların açılmasından və aparılmasından gedir, hansı ki pul dövriyyəsinin əsasını təşkil edir. Xalq təsərrüfatı rasional və düzgün şəkildə yaradılmış pul hesabları olmadan inkişaf edə bilməz.

İqtisadiyyata kredit təşkilatları tərəfindən kredit qoyuluşları:

Mənbə: AMB

1.3. Bank fəaliyyətinin tənzimlənməsinin hüquqi əsasları .

1991-ci il 18 oktyabr tarixində Azərbaycan müstəqillik qazandı. Buna baxmayaraq Mustəqil Azərbaycan Respublikasının bank sisteminin, həmçinin Mərkəzi Bankın yaradılması üçün hüquqi əsaslar bundan bir müddət əvvəl formalaşmışdı. Azərbaycan Respublikasının 1991-ci il 25 may tarixli ``Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqilliyinin əsasları haqqında`` Konstitusiyaya Qanununun `` Bank sistemi və pul tədavülü`` adlanan 14-cü maddəsində ümumilikdə bu məsələlər əhatə olunur. Həmin maddədə Mərkəzi Bankın da səlahiyyətlərini və statusunu müəyyən edilmişdir. Mərkəzi Bankın kredit, pul tədavülü, hesablaşmalar və valyuta münasibətləri sahəsində dövlət münasibətlərini yenidən, bütövlükdə bank sisteminin fəaliyyətini tənzimləyən və ehtiyat bank funksiyasını icra edən ali emissiya idarəsi elan edilmişdir. Bank sisteminin hüquqi tənzimlənməsinin mahiyyəti onun tənzimləmə və müdafiə funksiyalarında təzahür olunmuşdur.

Konstitusiyaya qanununa uyğun olaraq ``Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının yaradılması haqqında`` Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1992-ci il 11 fevral tarixli Fərmanı ilə dövlət Bankının keçmiş SSSR-i Sənaye-Tikinti Bankının, SSSR-i Aqrar-Sənaye Bankının Azərbaycan respublikası bankları bazasında Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yaradılmışdır.

1992-ci il 7 avqust tarixində ``Azərbaycan Respublikası Qanunu`` ilə yanaşı ``Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında`` Qanunu da qəbul olunmuşdur. 1992-ci il 1 dekabr tarixində isə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi ``Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında`` qərar qəbul etmişdir. Mərkəzi Banka həmin qanunda bank sektoru üzərində nəzarətədiçi və tənzimləyici səlahiyyətlər verildi.

1996-ci il 30 iyun tarixində ``Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında``, 14 iyun tarixində isə ``Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında`` Qanunlar yeni redaksiyada qəbul edildi.

<<Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı haqqında>> axırıncı qanun 2004-cü il 12 dekabr tarixində qəbul olunmuşdur. Bu Qanun Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının hüquqi statusunu, onun məqsəd, funksiya və səlahiyyətlərini, habelə idarəetmə və təşkilati strukturunu müəyyənləşdirir, dövlətin mərkəzi bankı kimi dövlət hakimiyyət orqanları ilə və digər şəxslərlə münasibətlərini tənzimləyir.

Bank sisteminin hüququ əsaslarının əsas üç tərkib hissəsinin ayırd edə bilərik:

1. Hüquq və öhdəliklərin yaranmasının səbəbi və onların qarşılıqlı əlaqəsi.
2. Hüquq və vəzifələrin məzmununun formalaşdırılması yolları.
3. Sanksiyaların xarakteri, onların tətbiq edilməsinin üsul və metodları.

Azərbaycan Respublikasının banklar haqqında qanununun 2-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının bank sistemi Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankından və kredit təşkilatlarından ibarətdir. Milli Bank dövlətin mərkəzi bankıdır və onun fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu və bunlara müvafiq olaraq qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlar, həmçinin Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasında kredit təşkilatlarının fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” və “Kredit İttifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunları, Mərkəzi Bankın bunlara müvafiq olaraq qəbul edilmiş normativ aktları, Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə tənzimlənir.

Cari bank fəaliyyəti ilə bağlı qərarları qəbul edərkən kredit təşkilatları dövlət hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarından asılı deyildir və onlar kredit təşkilatlarının

qanuni fəaliyyətinə müdaxilə edə bilməzlər. Kredit təşkilatları qanunla onların fəaliyyət növlərinə aid edilməyən fəaliyyət növlərini həyata keçirməyə məcbur edilə bilməz. Kredit təşkilatlarının və dövlətin müvafiq öhdəlik götürdüyü hallardan başqa bütün digər hallarda kredit təşkilatları dövlətin, dövlət isə kredit təşkilatlarının öhdəlikləri üçün məsuliyyət daşımır.

Banklar haqqında qanunun 3-cü maddəsinə əsasən bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə dair ümumi qaydalar aşağıdakı kimidir:

3.1. Azərbaycan Respublikasının ərazisində banklar və bank olmayan kredit təşkilatları bank fəaliyyətini yalnız Mərkəzi Bankın verdiyi xüsusi razılıq (lisenziya) əsasında həyata keçirilə bilər.

3.2. Depozit əməliyyatları yalnız banklar tərəfindən həyata keçirilə bilər. Bank olmayan kredit təşkilatları və digər qurumlar bu fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilməzlər.

3.3. Qanunun 3.4-cü maddəsi istisna olmaqla digər müddələri "Kredit İttifaqları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa və digər qanunvericiliyə uyğun olaraq lisenziyalaşdırılan və fəaliyyəti tənzimlənən kredit ittifaqlarına və başqa bank olmayan kredit təşkilatlarına aid deyil.

3.4. Qanunun 3.3-cü maddəsində göstərilən bank olmayan kredit təşkilatlarının bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi və lisenziyalaşdırılması Mərkəzi Bankın normativ xarakterli aktları və qüvvədə olan qanunvericilik ilə həyata keçirilir. Bank olmayan kredit təşkilatlarının rəhbər işçilərinin təcrübəsinə və peşə ixtisasına müvafiq tələbləri Mərkəzi Bank tərəfindən qəbul olunur.

3.5. Mərkəzi Bank bu Qanunun 3.1-ci maddəsində göstərilən fəaliyyətlə hər hansı şəxsin lisenziyası olmadan məşğul olduğunu müəyyən etmişsə, həmin şəxsə lisenziyasız fəaliyyətinə xitam verilməsi haqqında məlumat verir və müvafiq dövlət orqanlarına bu barədə məlumat verir.

Sonuncu dəfə Banklar haqqında Azərbaycan respublikasının qanunu yanvar 16-sı 2004-cü ildə qəbul edilmişdir. Bu qanunla Azərbaycanda bank sektorunun hüquqi əsaslarının beynəlxalq standartlara tam uyğunlaşdırılmasını, bank kreditorlarının və əmanətçilərinin müdafiəsinin gücləndirilməsi, iqtisadiyyatda bank xidmətlərinin rolunun artırılması və ümumilikdə bank sisteminin təhlükəsiz və stabil fəaliyyətin təmin edilməsi məqsədi ilə bankların daxili idarə edilməsi, təşkili, fəaliyyətin tənzimlənməsi və ləğv edilməsi prinsiplərini, normalarını və qaydalarını müəyyən olunmuşdur.

Mərkəzi bank haqqında Azərbaycan Respublikasının 10 dekabr 2004-cü il tarixli qanununda Azərbaycan respublikası Mərkəzi bankının hüquqi statusunu, onun məqsəd, funksiya, səlahiyyətlərini, idarəetmə və təşkilati strukturunu müəyyən edir və dövlətin mərkəzi bankı kimi dövlət hakimiyyət orqanları ilə və digər şəxslərlə münasibətlərini tənzimləyir.

Hansı qurumlar ki, bank fəaliyyəti ilə məşğul olmaq qərarına gəliblər, onlar Mərkəzi Bankın lisenziyasını ilk öncə almalıdırlar. Bank açıq səhmdar cəmiyyəti formasında ən azı üç hüquqi və ya fiziki şəxs tərəfindən yaradılır. Bank fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması qaydası “Banklar haqqında” qanununa müvafiq olaraq həyata keçirilir. Azərbaycan Dövlət Respublikasının qanunlarının tələblərinə əsasən hüquqi şəxs statusu almaq üçün kommersiya bankları Ədliyyə Nazirliyində dövlət qeydiyyatından keçməlidir. Sənədlər toplusu Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı haqqında qanuna uyğun olaraq ədliyyə nazirliyinə təqdim edilir. Bank dövlət qeydiyyatından keçərək hüquqi şəxs statusu alandan sonra bank lisenziyası almaq üçün Mərkəzi Banka yazılı surətdə vəsatət verir. Banklar və bank fəaliyyəti haqqında qanununa əsasən bank lisenziyası almaq üçün banklar Mərkəzi Banka bu sənədlər və məlumatları təqdim etməlidir.

1. Dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamənin surəti
2. Təsis sənədləri (təsis müqaviləsi, nizamnamənin qəbul olunması, nəzarət və idarəetmə orqanları rəhbərlərinin təyin edilməsi haqqında protokol və s.)

3. Hüquqi şəxs olan təsisçilərin son il üçün maliyyə vəziyyətini əks etdirən mühasibat balansı, mənfəət və zərər haqqında hesabat və buna dair auditor rəyi

4. Rəhbərlərin və baş mühasibin peşə yararlılığı və məhkum olunub-olunmadıqları haqqında məlumaq, həmin şəxslər tərəfindən doldurulmuş anket.

Əgər sənədlər tələblərə uyğun deyilsə, Mərkəzi bank yeni kredit təşkilatı üçün müxbir hesabı açır və minimal nizamnamə kapitalının ödənilməsinə tələb edir. Bank yalnız lisenziya aldıqdan sonra bank sisteminə daxil olur və hüquqi şəxs kimi fəaliyyətə başlayır və. Mərkəzi Bank tərəfindən yeni kredit təşkilatına bank lisenziyası qeyri-müəyyən müddətə verilir. Lisenziya verilməsinə, onun verilməsi haqqında qərarında Mərkəzi Bank kredit təşkilatına əsaslandırılmış şərtlər, məhdudiyyətlər qoymaq səlahiyyətinə malikdir.

Lisenziyanın geri götürülməsi Banklar haqqında qanunun 16-cı maddəsinə əsasən aşağıdakı şərtlərdə mümkündür.

1. kredit təşkilatlarının təsisçilərinin müraciəti əsasında

2. bankın bank qanunvericiliyini və Mərkəzi Bankın normativ aktlarının tələblərini mütəmadi olaraq pozduqda

3. Lisenziya almaq üçün təqdim edilən sənədlərdə səhvlik olarsa

4. Əgər Lisenziya qüvvəyə minibsə və bir il ərzində ondan istifadə edilmədikdə

5. bank müflis elan olunanda

6. Mərkəzi banka yanlış hesabat və məlumat verildiyi müəyyən olunduqda

7. lisenziyada göstərilənlərdən kənar fəaliyyət növlərini həyata keçirdikdə.

8. filialın baş təşkilatından bank əməliyyatları aparılması alındıqda

9. kapital və xüsusi ehtiyatların minimum normasına malik olmadıqda və öhdəlikləri yerinə yetirə bilmədikdə. Və s . qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Lisenziya geri alınarsa, bu Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin qərarı ilə rəsmiləşdirilir və bütün səbəblər göstərilməklə kredit təşkilatına yazılı surətdə

bildirilir. Bu haqqda Ədliyyə Nazirliyinə 5 gün ərzində məlumat verilir və bu barədə rəsmi məlumat dərc etdirilir. Bankın lisenziyasının geri alınması haqqda qərar qüvvəyə mindiyi gündən etibarən bütün əməliyyatlar dayandırılır.

Mərkəzi bank Azərbaycan Respublikasının bank sisteminin sabit işini təmin etmək, bank kreditorlarının və əmanətçilərinin maraqlarını qorumaq məqsədi ilə bank fəaliyyəti üzərində lisenziyalaşdırma, tənzimləmə və nəzarət funksiyalarını Mərkəzi bank, banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunlarına, Mərkəzi bank-ın normativ xarakterli aktlarına və səmərəli bank nəzarəti üzrə beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq həyata keçirir. Mərkəzi bank qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla kredit təşkilatlarının cari fəaliyyətinə qarışmır.

Nə Mərkəzi bank kredit təşkilatlarının öhdəlikləri üçün , həmçinin kredit təşkilatları da Mərkəzi bankın öhdəlikləri üçün cavabdeh deyildir. Mərkəzi bank kredit təşkilatları üçün kreditor olaraq sonuncu inistansiyarolunu oynayır.

Mərkəzi bank Azərbaycan Respublikasında bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün kredit təşkilatlarına xüsusi icazələrin , onların filial və şöbələrində, nümayəndəlik fəaliyyətini həyata keçirilməsi üçün yerli və xarici bankların nümayəndəliklərinə lisenziyaların verilməsi və ləğv edilməsində müstəsna səlahiyyətə malikdir. Lisenziyaların forma və məzmununu Mərkəzi bank müəyyənləşdirir.

Kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin tənzimlənməsi və nəzarəti üçün Mərkəzi bank aşağıdakıları həyata keçirir.

1. Bank fəaliyyəti üzrə normativ xarakterli aktları qəbul edir.
2. Kreditlər və digər aktivlər üzrə ehtimal olunan zərərlərin ödənilməsi üçün banklar , xarici bankların yerli filialları və bank olmayan kredit təşkilatları yaradılan xüsusi ehtiyat fondunun hesablanması və formalaşdırılması qaydasını müəyyən edir.
3. Hesabat və yoxlamalar əsasında kredit təşkilatlarının maliyyə vəziyyətini qiymətləndirir və düzəlişlərin edilməsi barədə göstərişlər verir.
4. Qanunla müəyyən edilmiş hallarda və qaydada kredit təşkilatlarında və onların törəmə təsərrüfat cəmiyyətlərində yoxlamalar aparır.

5. Bank xidmətləri bazarında inhisarçılıq fəaliyyətinin qarşısının alınması məqsədi ilə səlahiyyətli dövlət orqanı qarşısında məsələ qaldırır.
6. Banklarda və xarici bankların yerli filiallarında korporativ idarəetmə standartlarını müəyyən edir və tətbiqinə nəzarət edir.
7. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda bankların maliyyə sağlamlaşdırılması tədbirləri çərçivəsində onların Mərkəzi bank qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin xüsusi şərtlərini müəyyən edir.
8. lisenziyası ləğv edilmiş banklar haqqında qanunvericiliyə müvafiq tədbirlər görür.
9. Qanunla nəzərdə tutulmuş digər səlahiyyətləri həyata keçirir.

Kredit təşkilatları ilə qarşılıqlı fəaliyyət məqsədi ilə Mərkəzi bank kredit təşkilatlarının nümayəndələrini cəlb etməklə bank işinin mühüm məsələləri barədə məsləhətləşmələr aparmaq, əməli təkliflər hazırlamaq məqsədi ilə üçün ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərən işçi qrupları, şuralar yarada bilər. Mərkəzi bankın lisenziyalaşdırma, tənzimləmə və nəzarət funksiyalarının icrası ilə əlaqədar qəbul etdiyi qərarlar barəsində mübahisələrə məhkəmə qaydasında baxılır, şikayətin verilməsi qərarın icrasını dayandırmır. Kommersiya banklarının təşkilati və idarəetmə strukturu öz əksini onların Nizamnaməsində tapmışdır.

Bankların təşkili aşağıdakı formada həyata keçirilir:

1. Bank açıq səhmdar cəmiyyəti formasında ən azı üç hüquqi və ya fiziki şəxs tərəfindən yaradılır.
2. İctimai birliklər, siyasi partiyalar, fondlar və digər qeyri-kommersiya təşkilatları bankın səhmdarı qismində çıxış edə bilməzlər.
3. Bankın imtiyazlı səhm sahibləri səs hüququna malik ola bilməzlər. Bank yalnız adlı səhmlər buraxa bilər.
4. Bankın təsisçiləri olan səhmdarları onun sonrakı səhmdarlarına nisbətən hər hansı əlavə üstünlüklərə malik ola bilməz və ya hər hansı əlavə vəzifələr daşıya bilməzlər.

Bununla bərabər “Azərbaycan Respublikasının banklar və bank fəaliyyəti haqqında” qanunun 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27-ci maddələri kredit təşkilatının

idarəetmənin strukturu , nizamnaməsi, müşahidə şurası, payçıların ümumi yığıncağı maliyyə-təftiş komissiyası və idarə heyətinin vəzifələri öz əksini tapmışdır. Ali idarəetmə orqanı banklarda səhmdarların ümumi yığıncağı sayılır. Səhmdarların ümumiyyətlə yığıncağı növbəli və növbədənkənar ola bilər. Hər bir bank düzənli və inkişafa meyilli fəaliyyət göstərmək, öz fəaliyyət strategiyasını hazırlamaq və fəaliyyətə nəzarəti həyata keçirmək üçün daxili strukturlarını yaradır və daxili strukturlara aşağıdakılar daxildir.

a. Müşahidə Şurası. Müşahidə şurasının yaradılmasında məqsəd kredit təşkilatının fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirir. O, icra səlahiyyətinə malik olan orqan deyildir. Bankların fəaliyyətində bir sıra məsələlərin həlli üçün, əgər həmin məsələlərin icra səlahiyyətlərini ümumi yığıncaq öz üzərinə götürməyibsə, mütləq Müşahidə Şurasının ya razılığı və ya qərarı olmalıdır. Müşahidə şurasının tərkibi yığıncaq tərəfindən səhmdarlar sırasından, 3 nəfərdən az olmayaraq tək sayda (5, 7, 9), 4 ildən çox olmayan müddətə seçilir.

b. Maliyyə-təftiş komissiyası. Onun tərkibi ən azı 3 nəfər olmaqla tək sayda seçilir. Komissiyanın sədrini ümumi yığıncaq seçir. Bu komissiya bankın ümumi yığıncağı tərəfindən 4 il müddətinə seçilir. Maliyyə-təftiş komissiyası kredit təşkilatının fəaliyyətində mühüm əhəmiyyətə malik olan bank qanunvericiliyinin tələblərinə riayət olunmasına, Mərkəzi Bankın normativ aktlarının icra edilməsinə və kredit təşkilatının nizamnaməsinin icrasına nəzarət edir, həmçinin paralel olaraq mühasibat nəzarətini həyata keçirir.

c. İdarə Heyəti. O müəyyən zaman çərçivəsində kredit təşkilatının fəaliyyətini idarə edir və tam olaraq məsuliyyət daşıyır. İdarə Heyəti 3 nəfərdən az olmamaq şərti ilə 4 il üçün seçilir. Həm kredit təşkilatının səhmdarları həm də kənar şəxslər onun üzvü ola bilərlər. İdarə heyətinin qərarları adi səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Üzvlərin sayı 3-dən çox olduğu halda qərarəgər onların altmış faizi iştirak edibsə qəbul olunur. İdarə heyətinin əsas məqsədi bankın qarşısına qoyduğu vəzifələri yüksək səviyyədə yerinə yetirməkdir. Buna nail olmaq üçün səmərəli kredit və investisiya siyasəti aparılmalı, stabil iqtisadi- maliyyə fəaliyyəti təşkil olunmalıdır.

II Fəsil. Azərbaycanca bank fəaliyyətinin müasir vəziyyəti və inkişafının əsas xüsusiyyətləri.

2.1. Bank fəaliyyətinin müasir vəziyyətinin təhlili.

Son illərdə ölkə rəsmilərinin müəyyən etdiyi strateji hədəflərə bank qanunvericiliyinin beynəlxalq qabaqcıl təcrübələrə və standartlara uyğunlaşdırılması, bank sisteminin təhlükəsizliyini və sağlamlığını təmin etmək, bank xidmətlərindən istifadəni genişləndirmək, bank sistemində şəffaflığı artırmaq, bazar intizamını təkmilləşdirmək və bank nəzarəti sahəsinin effektivliyini təkmilləşdirmək kimi amillər daxildir.

2015-ci ilin son rübü üçün bank sektorunda 43 bank vardır və onlardan 1-i dövlət, 42-si isə özəl banklardır. Banklardan 22-nin kapital strukturunda xarici kapital vardır ki, 8 bankda bunların miqdar 50-100%, arasında, 13 bankda isə 50%-dən az miqdarda təşkil edir. Xarici bankın yerli filialı hesab olunan iki bank vardır.

Bankların yerli filiallarının sayı 41-si dövlət, 717-ı isə özəl bank filialı olmaqla 758-ə bərabərdir. Yerli filialları olan bankların sayı 41, bank şöbələrinin sayı 165, bankların yerli nümayəndəlikləri 1, xarici bankların yerli nümayəndəliklərinin sayı 4, bankların xarici strukturları 11, törəmə banklar 4, bankların xarici nümayəndəlikləri 7-dir.

Aşağıda 2011-2015-cü illər ərzində bankların, bank filiallarının və şöbələrinin say dəyişikliklərindəki fərqləri təqdim edirəm.

	2011	2012	2013	2014	2015
Bankların sayı	44	43	43	45	43
Bankların filiallarının sayı	666	655	700	752	758
Bankların şöbələrinin sayı	161	158	148	162	165

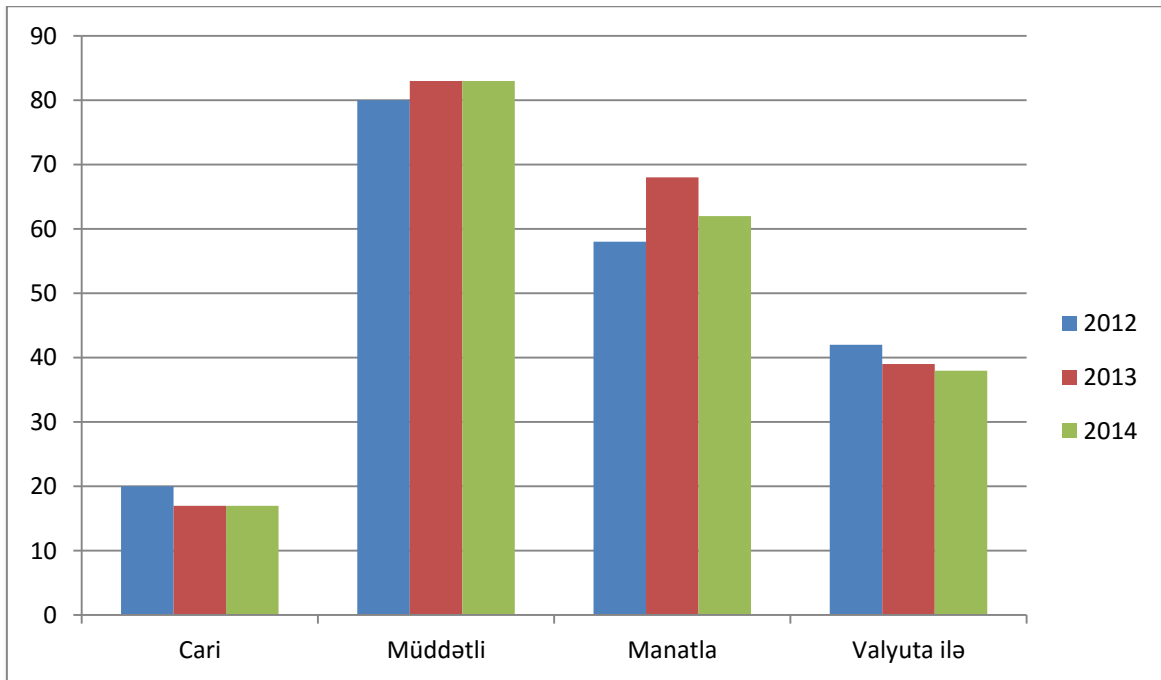
Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 2016-cı il tarixli, qərarları ilə məcmu kapitalın minimum məbləği tələbinə əməl etmədiyinə, məcmu kapitalının adekvatlıq əmsalının 3 faizdən az olduğuna, kreditörə qarşısında öhdəliklərini icra edə bilmədiyinə, cari fəaliyyətini etibarlı və prudensial qaydada idarə etmədiyinə bəzi bankların ilin əvvəlində bank lisenziyası ləğv edilmişdir. Əmanətlərin Sığortalanması Fondu tərəfindən əhalinin qorunan əmanətləri üzrə qanunvericiliyə müvafiq olaraq kompensasiyaların ödənişi həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

İqtisadiyyatın real sektoru ilə bank sisteminin daha fəal işləməsindən ötrü, uzunmüddətli resurs bazasının yaradılması tələb olunur. Bununla əlaqədar bank sisteminin strateji vəzifələrindən biri əhalinin əmanətlərinin cəlb olunması üzrə işin fəallaşdırılmasıdır. Çünki əhalinin əmanətlərinin banklara cəlb olunmasını aşağıdakılar şərtləndirir:

- maliyyə vəsaitçilərinə həm əhalinin, həm də iqtisadi subyektlərin inamının artımı;
- rel faiz dərəcələrinin dəyişməsi;
- əhalinin gəlirlərinin getdikcə artması.

Korporativ sektorun müddətli depozitləri 66%, tələbli depozitləri isə 33% artmışdır. Korporativ sektorun depozitlərinin resurs bazasında payı 16%-ə çatmışdır (2013-cü ildə bu göstərici 14% olmuşdur). 2014-cü ildə korporativ sektorun depozitləri 41% və ya 1148 mln. manat artaraq 01 yanvar 2015-ci il tarixinə 3966.9 mln. manat təşkil etmişdir (müqayisə üçün 2013-cü ildə artım 0.6% olmuşdur). 2014-cü ildə maliyyə institutlarından cəlb edilmiş vəsaitlərin həcmi (bankların, digər maliyyə institutlarının kreditləri, depozitləri və digər vəsaitləri) 01 yanvar 2015-ci il tarixinə 8,4 mlrd. manat (bank aktivlərinin 33,3%-ni) təşkil etmişdir. 2014-cü ildə digər maliyyə institutlarından cəlb edilmiş vəsaitlər 23% artmış və bank sektorunun mühüm maliyyələşmə mənbələrindən birinə çevrilmişdir.

Ölkəmizdə əmanətlərin sürətli artımına baxmayaraq, əmanət işinin inkişafı istənilən səviyyədə deyildir. 2014-cü ildə əhalinin əmanətləri 12% artaraq 7188,4 mln. manata çatmış, onların bankların öhdəliklərində xüsusi çəkisi isə 29% təşkil etmişdir. Əhalinin əmanətləri bankın cəlb olunmuş vəsaitlərinin əsasını təşkil edir. Əmanətçilərin strukturunda ciddi dəyişikliklər baş verməmiş, rezident fiziki şəxslərin əmanətlərinin ümumi əmanətlərdə xüsusi çəkisi 90%, qeyri-rezident əmanətçilərin əmanətlərinin xüsusi çəkisi isə 10% təşkil etmişdir. [31]
http://www.cbar.az/assets/3753/illik_hesabat_az2014-_web.pdf

Mənbə: AMB

Cəmi aktivlərin həcmninin 19%-ni xaricdən cəlb olunmuş vəsaitlər təşkil etmişdir. Qeyri-rezident banklardan və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından cəlb edilmiş vəsaitlərin həcmi hesabat ilinin sonuna 4781 mln. manat olmuşdur.

Bu gün Azərbaycanda əhali öz vəsaitlərini əmanətlə yerləşdirməmişdən əvvəl, bankların seçilməsində əsasən bir sıra amilləri nəzərdən keçirir. Bu amillərdən əsasən aşağıdakıları qeyd etmək olar:

1. Bankın etibarlılığı və möhkəmliyi.

2. Cəlb olunmuş vəsaitlər əzrə yenidən faiz siyasəti. Qeyd etmək lazımdır ki, faiz siyasətinin stimullaşdırıcı rolu çox aşağı vəziyyətdə olmuşdur. Nəticədə belə faiz siyasəti əhalidə öz vəsaitlərini uzun müddətə, heç orta müddətə belə banklarda yerləşdirməyə stimül yaratmışdır.

3. Bank tərəfindən təklif edilən əməliyyatların çeşidinin geniş olmaması. Bankların əksəriyyəti öz işlərini ssuda, depozit, kassa hesablaşma üzərində qurmuşlar. Bu gün inkişaf etmiş ölkələrdə yerləşən banklar öz müştərilərinə 300-ə yaxın bank əməliyyatları, xidməti və məhsulu təklif edirlər.

Kredit təşkilatları, həmçinin banklar müstəqil olaraq əmanətlər üzrə faiz dərəcəsini və əməliyyatlar üzrə komisyona haqqlarının miqdarını özləri müəyyən edirlər. Lakin buna baxmayaraq kommersiya banklarının əmanət əməliyyatları üzrə faiz dərəcəsinə müəyyən amillər təsir göstərir. Bu baxımdan da fiziki şəxslərin müddətli vəsaitlərini daha geniş cəlb etmək məqsədilə, Mərkəzi Bank tərəfindən əmanətlər diferensiaslaşdırılmalı və müddətli əmanətlər əzrə ehtiyat normalarına ayırmalar ləğv edilməlidir. Belə tədbirlərin reallaşdırılması nəticəsində müddətli vəsaitləri cəlb etməkdə kommersiya banklarının manevr imkanlarını artırmış olur.

Belə amillərdən biridə pul-kredit siyasətini klassik alətləridir (xüsusilə də məcburi ehtiyat normalarının müəyyən edilməsi.).

Müasir şəraitdə yerli kommersiya bankları üçün əhalinin vəsaitlərinin cəlb edilməsi əməliyyatı bir tərəfdən onlara heç də asan başa gəlmirsə, digər tərəfdən bu gün Azərbaycanda fiziki şəxslərin bank əməliyyatkarına olan tələbi və bu tələbin ödənilməsi imkanları arasında müəyyən ziddiyyətlər mövcuddur. Bunu ilk növbədə əhalinin bank sisteminə, bankların isə müştərilərə olan inamının az olması ilə izah etmək olar. Əmanətlərin sığortalanması bank sisteminin sabitliyinin təmin edilməsinin və bankların depozit bazasının möhkəmləndirilməsinin əsas formalarından biridir.

Son illər əmanətlərin sığortalanmasının rəsmi sistemi əksər ölkələrdə tətbiq olunmuşdur. Hazırda 60-dan çox ölkə, depozitlərin sığortalanmasının rəsmi layihəsinin yerinə yetirir. Bu sistemi tətbiq edən ölkələrdə qısa zamanda əhalinin əmanətlərinin sürətli artımına nail olunmuşdur. Qarşılıqlı inamın qənaətbəxş olmaması bank və müştəri arasında dezintegrasiya meylini gücləndirir. Son nəticədə bu bankların fiziki şəxslərin olan maraqlarının azalmasında, digər tərəfdən isə əhalinin əksər hissəsinin hələdə öz yığımlarını xarici valyuta formasında həyata keçirməsində özünü bürüzə verir.

Depozitlərin sığortalanması prosesi kifayət qədər mürəkkəb prosesdir və bu məsələ ilə bağlı Lüksemburqun qarşılıqlı bank zəmanəti sisteminin təcrübəsini nəzərdən keçirmək düşünürəmki maraqlı olar. Bu sistem hər hansı bir bankın müflisləşməsi prosesinin baş verdiyi halda, onun zərərlərinin digər banklar tərəfindən

ödənilməsini əks etdirir. Tutaq ki, bank sistemində 3 bank fəaliyyət göstərir. Onların hər birində depozitin məbləğimüvafiq olaraq aşağıdakı kimidir:

A-2 mln. \$, B= 4 mln. \$, C-6 mln. \$-dir. B bankının müflisləşməsi Nəticəsində onun əmanətçilərinə dəyən zərəri A və C bankları ödəyir.

$$\begin{array}{r} 2 \text{ mln} * 4 \text{ mln} \\ \text{A bankı : } \frac{\text{-----}}{2 \text{ mln} + 6 \text{ mln}} = 1 \text{ mln} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 6 \text{ mln} * 4 \text{ mln} \\ \text{C bankı : } \frac{\text{-----}}{2 \text{ mln} + 6 \text{ mln}} = 3 \text{ mln} \end{array}$$

Bununla belə bu bankların ödədiyi vəsaitin məbləği onların real imkanlarından asılı olaraq, yuxarıdakı kimi diferensiallaşdırılır.

Beləliklə, müasir şəraitdə Azərbaycanda əhalinin bank sistemə olan etimadının yaradılmasında sığorta fondunun rolu böyükdür. Fondun yaradılması bank sisteminin bütövlükdə likvidlik böhranının aradan qaldırılmasının səmərəli mexanizmi sayılır. İkincisi, bankın müflisləşdiyi şəraitdə pul vəsaitlərinin kütləvi geri götürülməsinin qarşısını alır. Üçüncüsü, fond əmanətçilərə bankın müflisləşdiyi təqdirdə manətlərini geri almasını zəmanət verir. Dördüncüsü, depozitlərin sığortalanması digər maliyyə investisiyaları ilə müqayisədə, depozitlərin cazibədarlığını artırır.

Beləliklə bazar iqtisadiyyatı şəraitində bankların əmanət depozit işinin inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı amillər düşünürəmki nəzərə alınmalıdır:

- ✓ əsas diqqət müddətli əmanətlərin cəlb edilməsinə yönəldilməlidir;
- ✓ Bankın depozit və əmanət resurslarının məbləğ və müddətləri onun aktiv əməliyyatlarına uyğun gəlməli;
- ✓ pul vəsaitlərinin bankda saxlanması və onların səmərəli yerləşdirilməsi üzərində xüsusi nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi.

✓ əlavə xidmətlər və qoyuluşların həcmi artırmaq üçün güzəştlər edilməklə, depozit və əmanət əməliyyatlarının spektri genişləndirilməlidir;

Son dövrlər dünya təcrübəsində bankların əldə etdikləri gəlirlərdə qeyri-ənənəvi bank əməliyyatların xüsusi çəkisi artmaqdadır. Azərbaycanda geniş olmasada tətbiq edilən əməliyyatlardan biridə trast əməliyyatlarıdır. Bank sistemində trast əməliyyatlarının tətbiqinin və inkişaf etdirilməsinin zəruriliyini bir sıra amillərlə izah edə bilərəm :

- ✓ Bankların məcmu passivlərində əhalinin pul vəsaitlərinin xüsusi çəkisinin nisbətən aşağı səviyyədə olması.
- ✓ Bank əməliyyatlarından gələn gəlirlərin tədricən azalması.
- ✓ Vəsaitlərin cəlb edilməsi bazarında rəqabətin tədricən gücləndirilməsi.
- ✓ Trast əməliyyatlarının başqa növ əməliyyatlarla müqyisədə banklar üçün üstün olması.
- ✓ Müştərilərin banklardan daha geniş çeşiddə xidmət növlərini əldə etməsinin marağının artması.

Yeni növ məhsulların meydana gəlməsi və tətbiqi ilə əlaqədar onların rentabelliyyətinin müəyyən edilməsinin mahiyyəti də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif bank əməliyyatlarında hər bir əməliyyatın xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla rentabellik göstəricilərindən istifadə oluna bilər.

Cəlb edilmiş vəsaitlər üzrə rentabellik göstəricisi aşağıdakı kimi xarakterizə oluna bilər:

Gəlirlər (yerləşdirilən resurslara görə alınan faizlər)

Xərclər (cəlb olunmuş vəsaitlər + məsrəflər)

Bu göstərici müxtəlif növ bank əməliyyatları üzrə rentabellik səviyyəsini əldə etməyə imkan vermiş olur.

Qeyd etmək olarki, indiki dövrdə əhalinin əksəriyyətinin firma və müəssisələr haqqında etraflı məlumatları olmadığına görə, onların səhmlərinin alınması əhali üçün riskli xarakter daşıyır. Qiymətli kağızlarla aparılan əməliyyatlar trastın əsas obyektlərindən biridir. Trast əməliyyatı investora pul vəsaitlərini daha risksiz əməliyyatlara yönəltməyə imkan verir. Trast əməliyyatlarının inkişafı qiymətli kağızların düzgün və səmərəli yerləşdirilməsinə imkan verir.

1 yanvar 2015-ci il tarixinə qiymətli kağızlara investisiyaların həcmi 2013 mln. manata çatmışdır. Bu, ötən illə müqayisədə 31% və ya 476 mln. manat çoxdur. Dövlət qiymətli kağızlarına investisiyaların həcmi isə 341 mln. manat olmuşdur. Əgər 2013-cü ildə qiymətli kağızlarda korporativ qiymətli kağızların payı 80% (1237 mln. manat) olmuş, 2014-cü ilin sonunda bu göstərici 83%-ə (1671 mln. manat) çatmışdır. Qiymətli kağızlara investisiyaların xüsusi çəkisi orta aktivlərin 8.9%-ni təşkil etmişdir.

Biz artıq 2016-cı ildəyik və bu günün reallıqları inkişaf üçün yeni yanaşa və metodlar tələb edən ağır rəqabət şəraitini tələb edir. Bu şərait bankların mənfəət artırmaq imkanlarını azaldır və innovativ metodların tətbiqini zəruri edir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, banklar ekstensiv böyümə modelindən tədricən intensiv böyümə modelinə keçir, mənfəət anlayışı isə əməliyyat effektivliyi və xidmət keyfiyyəti anlayışları ilə daha sıx bağlı olmağa başlayır. Əməliyyat effektivliyi, xidmət keyfiyyəti və mənfəət fərqli anlayışlar olmasına baxmayaraq, əslində bir-birinə kifayət qədər asan və anlaşılan dəyərlərlə zəncirvari bağlıdır:

Keyfiyyətli xidmət

Daha səmərəli işləyən əməkdaşlar müştərilər üçün daha keyfiyyətli xidmət göstərmək imkanı qazanır. Nəzərə alsaq ki, xidmət keyfiyyətinin səviyyəsi müştərilərin keyfiyyətə münasibətindən asılıdır, burada empatiya, həssaslıq və etibarlılıq kimi amillərin uğurlu idarə edilməsi həlledici olur.

Operativ və məhsuldar əməkdaşlar

Bəzən bank əməkdaşları səhv qurulmuş idarəetmənin və qərarvermə sistemlərinin qurbanına çevrilirlər. Çünki, bürokratiya və qeyri-səmərəli şəkildə qurulmuş iş prosesləri əməkdaşları çıxılmaz çərçivələrə salır. Halbuki, işçilər o zaman operativ və məhsuldar olurlar ki, əməliyyatlar səmərəli olsun.

Müştəri ilə uzunmüddətli əməkdaşlıq

Bank məmnun müştəriyə daha çox xidmət və məhsul satışı həyata keçirə bilir. Digər tərəfdən məmnun müştəri həm də banka yeni müştərilərin cəlb edilməsində yardımçı olur. “Bain & Company” şirkətinin araşdırmalarına görə 1 məmnun müştəri il ərzində bankı 3-4 fərqli insana tövsiyyə edir. Bankların müştəriləri arasında “loyal müştərilərimiz” adını verərək öyündükləri hissə elə bunun nəticəsində əmələ gəlməlidir. Demək ki, köhnəlmiş və bir sıra bankların hələ də böyük ümid bəslədiyi “tanışının yanında hesab aç” klişesinin son nəfəsi elə bu dəyişikliklərlə çıxacaq.

Daha çox mənfəət

Daha çox müştəri daha çox mənfəət deməkdir. Əgər buraya səmərəli şəkildə işləməyi bacaran, müştərilərin tələb və ehtiyaclarını anlayan, göstərdiyi xidmətin keyfiyyətini idarə edə bilən bir yanaşmanı da əlavə etsək, müasir bazar standartlarına davam gətirə bilən bank modelini əldə etmiş olarıq.

Müştəri məmnunluğu

Əgər bank keyfiyyətli xidmət göstərsə, müştəri məmnuniyyəti təbii ki artır. Bu müştərilərin məlumatlılıq səviyyəsinin getdikcə artdığı bir bazarda bankların çətin əldə etdiyi və rəqibləri qarşısında əlavə üstünlük yarada biləcəyi məqamlardan biridir.

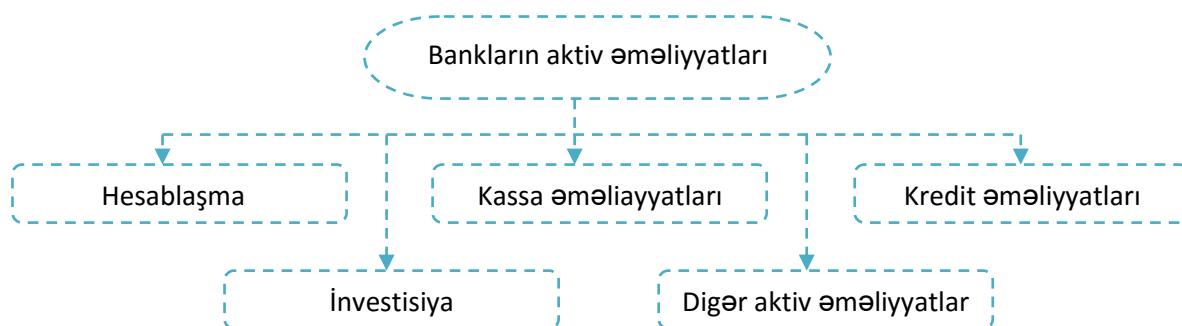
Ümumilikdə isə qeyd edim ki, əməliyyat effektivliyi və xidmət keyfiyyətinin eyni vaxtda inkişaf etdirilməsi kifayət qədər çətin və məsuliyyətli bir işdir. Amma düzgün verilən strateji qərarlar və idarəetmə sistemi sayəsində bunu həyata keçirmək mümkündür. Azərbaycan bankları yaşadığı keçid dövrü ərzində mənfəət göstəricilərini artırmaq üçün fəaliyyətlərini bu istiqamətə yönəldə bilirlər. Düşünürəm ki, bu istiqamətdə banklar üçün başlanğıc nöqtə reallıqları olduğu kimi anlamaq və qəbul etmək ola bilər.

Bankların müasir vəziyyətini,strukturunu təhlil edərkən aktivlərin və passivlərin strukturu barədə məlumat vermək uyğun olardı. Növbəti sualda bu haqda araşdırma aparmışam.

2.2. Bankın aktiv və passiv əməliyyatlarının əsas xüsusiyyətləri.

Bütün ölkələrdə kommersiya bankları mövcud bank qanunvericiliyinin icazə verdiyi əməliyyatları icra edirlər. Ümumiyyətlə kommersiya bankları apardığı əməliyyatları 3 qrupa bölünür: 1) aktiv əməliyyatlar 2) passiv əməliyyatlar 3) vasitəçilik əməliyyatları.

Kommersiya banklarının aktivlərinə və ya yerləşdirilmiş vəsaitlərinə gəldikdə, onlar obyektlərə görə bölünürlər və pul vəsaitləri (milli və xarici valyutada), qiymətli metallar, müştərilərin kreditləri, qiymətli kağızlar, daşınmaz əmlak, maddi-texniki vəsaitlər və s. formasında çıxış edir. Bankların həyata keçirdikləri aktiv əməliyyatlar aşağıdakı qruplara bölünür:

Kommersiya banklarının aktivlərinin xassələri aşağıdakılardır:

Likvidlik

- Bazar dəyərini itirmədən tezliklə pula çevrilə bilmə qabiliyyəti

Risklilik

- Aktivin öz nominal dəyərinə itkisiz qayda bilməsi

Gəlirlilik

- Aktivin gəlir gətirə bilməsi

Müddətlilik

Aktivlərin likvidliyi maliyyə və ticarət bazarının konkret seqmentlərinin vəziyyətindən aslıdır. Bank investisiyalarına tələb nə qədər çoxdursa, uyğun aktivlərin likvidliyidə bir o qədər çoxdur. Likvidlilik həmçinin satıcının təyin etdiyi qiymətdən də aslıdır. Aktivin qiyməti nə qədər baha olsa onu satmaq bir o qədər çətinləşəcək. Bankların başlıca praktiki vəzifəsi likvidliliyi qoruyub saxlamaqdır. Likvidlilik-aktivləri formalaşdıran əsas olan məhvumdur.

Aktivləri likvidliyinə görə bölünür: -özlüyündə likvid olanlar (nağd və nağdsız formada olan pul vəsaitləri), yüksəklikli aktivlər (müddəti bir neçə gün olanlar), ortalikvidli aktivlər (müddəti bir neçə həftə hesab olunanlar), aşağılikvidli (müddət bir neçə aydır). Öz növbəsində hər aktiv likvidliyi formalaşdırmaq üçün fərqli funksiyalara malik olur. Hər bank çalışır ki, yüksək likvidli aktivlərə sahib olsun, lakin bank fəaliyyətinin sabitliyi üçün aşağı likvidli aktivlərdə vacibdir. Belə ki, bəzi aktivləri bank “dərin” ehtiyatlar üçün formalaşdırır, hansı ki, yalnız fəvqəladə hallarda istifadə olunur. “Dərin” ehtiyat adlanan aktivlərə misal olaraq, qızıl, qiymətli metallar, daçınmaz əmlak və s. deyilə bilər.

Bank aktivləri gəlir gətirən və gəlir gətirməyən ola bilər. Əslində bu bölgü bir qədər nisbidir. Çünki aktivlərin hamısı gəlir gətirmək funksiyasına sahib olur, lakin

bəzi aktivlər bilavasitə olaraq, digərləri dolayı yolla gəlir gətirir. Gəlir gətirən aktivlərə misal olaraq : təmin edilmiş kreditlər, qiymətli kağızlar, maddi-texniki aktivlər, lizinq və s. Gəlir gətirən aktivlər arasında investisiya yatırımları da var ki, hansı ki faizlər alınır.

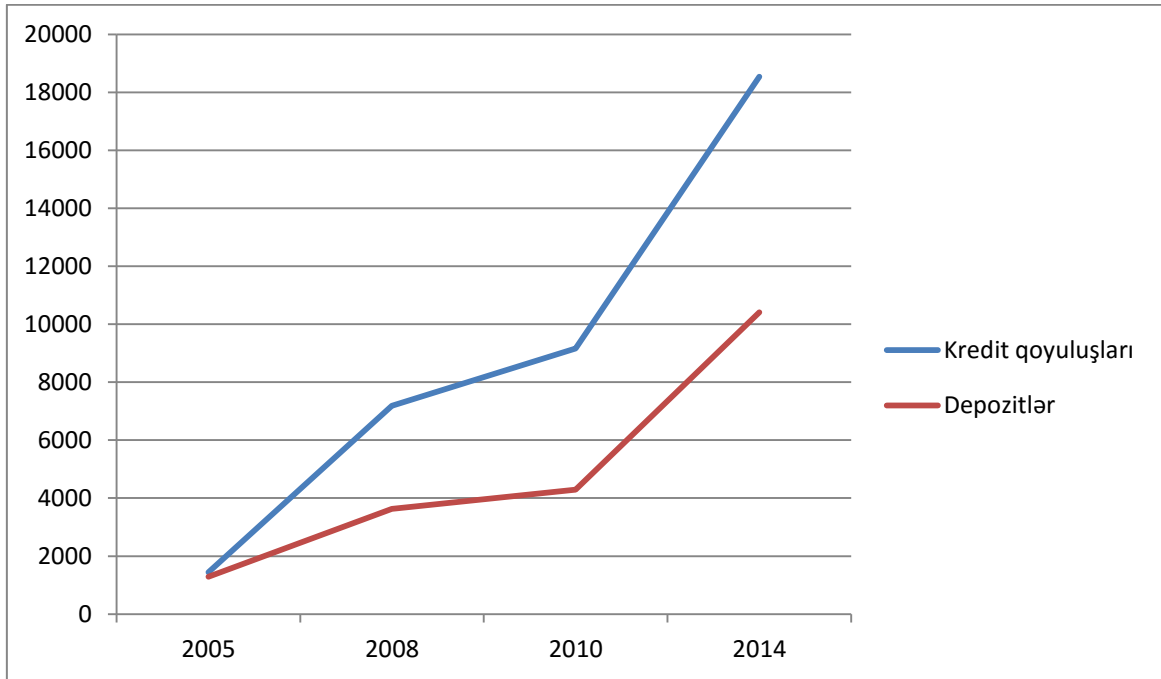
Risklilik səviyyəsinə görə bütün aktivlər yüksək, orta, aşağı və risksiz aktivlərə bölünür. Bank praktikasında bu qayda mövcuddur: Aktivin gəlirliliyi nə qədər çoxdursa, bir o qədər aktivin risklilik səviyyəsi yüksəkdi. Yüksək riskli aktivlərə verilmiş kreditləri misal göstərmək olar. Bank praktikasında kreditlərin geri qaytarılmamasına kifayət qədər rast gəlinir. Gəlir gətirməyən aktivlər isə risksiz adlanır.

Müddətliliyinə görə aktivlər tələb olunana kimi, qısamüddətli (30 günə qədər), ortamüddətli (1 ildən 3- ilə kimi), uzunmüddətli (3 ildən çox) aktivlərə bölünür.

Aktivlərin bir hissəsi onun maliyyə tələbatlarına yönəlir. Bankın tələblərinə bankın digər bankın müxbir hesablarında yerləşdirilmiş pul vəsaitləri, verilmiş kreditlər, digər emitentlərin qiymətli kağızlarına investisiyalar, lizinqə verilmiş maddi aktivlər aiddir. Daşınmaz əmlak, digər maddi aktivlər və eləcə də kassada olan pul vəsaitlərinin qalıqları bankın tələb etdiyi aktivlərə aid deyil.

Təbiidir ki, kommersiya bankları effektiv və gəlirli şəkildə öz fəaliyyətini davam etdirməsi və inkişaf etməsi kredit əməliyyatlarından aslıdır. Kredit əməliyyatı pul vəsaitlərini müəyyən zaman müddətində istifadə etmək üçün ödənilmək və qaytarmalı şərti ilə kreditor və debitor arasındakı münasibətdir.

Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən kredit əməliyyatların mütləq qiyməti, nisbəti və inkişaf dinamikasını aşağıdakı qrafikdə görmək olar.

Kommersiya banklarının aktiv əməliyyatlarından biri də kassa-hesablaşma əməliyyatıdır. Bəzi hallarda bu əməliyyatlar ayrı-ayrı, bəir sıra hallarda isə birlikdə xarakterizə olunur. Ona görə də əvvəl kassa əməliyyatlarını araşdırmağı daha məqsədə uyğun bilirəm. Bankların kassa əməliyyatları nağdı pul hesablaşmaları, bankların hesablaşma əməliyyatları isə nağdsız pul hesablaşmaları ilə əlaqədardır. Banklar iqtisadiyyata kassa xidməti göstərir, dövriyyədən sərbəstləşdirilmiş nağd pulun bankın kassalarına daxil olmasını təşkil edir. Banklar müştərilərə kassa xidmətlərini imzalanmış müqaviləyə uyğun olaraq yerinə yetirir. Başqa sözlə kassa əməliyyatları nəticəsində kommersiya bankları öz müştəriləri ilə nağd pul hesablaşmalarını aparır.

Müəssisələr tərəfindən nağd pullar kredit təşkilatlarının kassasına verilir. Nağd pulların tam və vaxtlı-vaxtında banka daxil edilməsi üçün müəssisələrin kassalarındakı nağd pul qalığı limitləşdirilməlidir. Bu limitdən artıq olan nağd pul vəsaitləri banka verilməlidir. Kassa əməliyyatlarının aparılması üçün bankda

yenidənsayma kassaları və bankomatlarından, mədaxil-məxaric, mədaxil-məxaric kassalarından istifadə edilir.

Nağd pulun mədaxili üçün gündüz **mədaxil kassaları** yaradılır. Bank hesabı olmayan fiziki şəxs tərəfindən pul köçürmələri ilə bağlı banka nağd pul təhvil verildikdə “Pul köçürmələri üçün elan”-dan istifadə olunur. Nağd pulla birlikdə elanlar da kassirə təqdim olunur. Gündüz mədaxil kassasına qəbul edilən nağd pul həmin əməliyyat gününün sonunda mühasibat balansında əks olunur.

Əməliyyat günü qurtardıqdan sonra müştərilərdən nağd pulu qəbul etmək üçün **axşam mədaxil kassası** yaradılır. Axşam mədaxil kassasının müvafiq işçiləri üzərində “axşam mədaxil kassası” sözləri yazılmış möhür və kassanın açarları ilə təmin edilməlidir.

Nağd pulun məxarici üçün **məxaric kassaları** yaradılır. Bu əməliyyat ya məxaric orderi və ya “ Pul çeki” hesabına həyata keçirilir. Nağd pulu alan tərəf «Pul çeki» və ya məxaric orderini yazır. Məxaric kassasından verilən nağd pul həmin əməliyyat gününün mühasibat balansında əks olunur. Bankın kassasında olan nağd pulun seçilməsi, sayılması və bağlanması üçün bir sıra hallarda kredit təşkilatlarında **yenidənsayma kassaları** yaradılır.

Bankların həyata keçirdikləri aktiv əməliyyatlardan biri də onların **investisiya əməliyyatıdır**. Banklar resursları qiymətli kağızların alınmasına yönəltməklə investor qismində çıxış edirlər. Belə qiymətli kağızlara istiqrazlar, dövlət uzunmüddətli öhdəlikləri, səhmlər, veksellər və sair misal ola bilər. Kommersiya banklarının veksəllərlə bağlı əməliyyatları özündə aşağıdakıları birləşdirir: aksept üzrə əməliyyatlar, uçot əməliyyatları (diskont) kredit, inkassasiya və s. Kommersiya banklarının investisiya əməliyyatlarının gəlirliyinə aşağıdakı faktorlar təsir edir: iqtisadiyyatın vəziyyəti, maliyyə-kredit sisteminin vəziyyəti, qiymətli kağız bazarının inkişaf səviyyəsi, yüksək likvidliyə malik qiymətli kağızların mövcudluğu, fond bazarının iştirakçılarının ixtisaslaşma səviyyəsi, qiymətli kağızlar portfelinin strukturu və digər bu kimi faktorlardan asılıdır.

1 yanvar 2015-ci il tarixinə qiymətli kağızlara investisiyaların həcmi 2013 mln. manata çatmışdır. Bu, ötən illə müqayisədə 31% və ya 476 mln. manat çoxdur. Qiymətli kağızlara investisiyaların xüsusi çəkisi orta aktivlərin 8.9%-ni təşkil etmişdir. Əgər 2013-cü ildə qiymətli kağızlarda korporativ qiymətli kağızların payı 80% (1237 mln. manat) olmuşdursa 2014-cü ilin sonunda bu göstərici 83%-ə (1671 mln. manat) çatmışdır. Dövlət qiymətli kağızlarına investisiyaların həcmi isə 341 mln. manat olmuşdur.

Kommersiya bankları öz investisiya fəaliyyətini strateji və taktiki idarə etmək üçün strukturunda xüsusi bölmələr yaradırlar. Bu bölmələrin gördükləri işlərə aşağıdakıları misal gətirmək olar:

- investisiyaların tərkibi və quruluşunu;
- investisiya siyasətinin əsas məqsədləri;
- potensial mənfəətin hesabatını və sair.
- portfelin tərkibinin korrektə olunması mexanizimi;

Digər aktiv əməliyyatlar- bu əməliyyatlar bank əməliyyatlarının vaxtlı-vaxtında kefiyyətlə icrasını təmin edən uyğun infrastrukturun yaradılması ilə əlaqədardır. Bu da öz növbəsində bank sistemindən asılıdır.

Kommersiya banklarının aktiv əməliyyatlarının nəticələri bankın balansının aktiv hissəsində əks olunur, bu göstəricilər əsasında bankın resurslarının yerləşdirilməsinin xarakteri, onlardan istifadənin səmərəliliyi yoxlanılır və təhlil olunur.

Passiv əməliyyatlar-bu bank fəaliyyətidir hansı ki, gəlir əldə edilməsi üçün olan gələcək fəaliyyət üçün xüsusi və cəlb edilmiş vəsait yığılır. Münasibət qrupları:

1. Bank mülkiyyətçiləri arasında xüsusi kapitalın yaranmasında yaranmış münasibətlərdir;
2. Bank işçiləri ilə müştərilər arasında pul vəsaitlərinin hesablarda depozitləşdirilməsi zamanı yaranan münasibətlər;

3.Bank xərclərinin ödənilməsi zamanı yaranan münasibətlər.Əmanətlərə,qiymətli kağızlara faiz ödənilir.

4.Bank mənfəətinin alınması və bölüşdürülməsi zamanı olan münasibətlər.Həmçinin vergilərin ödənilməsi və bank mülkiyyətçilərinə dividendlərin ödənilməsi,ehtiyat və xüsusi kapitalın artırılmasında bura aiddir.

5.Risklərin sığortalanan Banklaşması üçün ehtiyat fondlarının yaradılması.Uyğun olaraq banklar digər fondlarda yaradır:Qiymətli kağızlara qoyuluşların dəyərsizləcməsi riskindən ehtiyat fondu,aktiv əməliyyatlar yolu ilə yaranan ehtiyat.onların formalaşdırılması və bölüşdürülməsi ssudaların itirilməsi ehtimalına uyğun olaraq aparılır.Bu fondlar Mərkəzi Bankın normativ aktlarına uyğun olaraq yaradılır.

6.Bankla investor arasında qiymətli kağızların yerləşdirilməsi və onlara olan faizlərin ödənilməsi öhdəliyi olduqda zamanı yaranan münasibətlər.

7.Mərkəzi Bankla kommersiya bankları arasında passiv əməliyyatların reqlamentləşdirilməsi.

Keyfiyyət məzmununa görə bank passivləri 2 qrupa bölünür:

1.Xüsusi kapital.

2.Cəlb edilmiş kapital.

Passiv əməliyyatların təyinatı:

- ✓ Xüsusi kapitalın formalaşdırılması və artırılması.
- ✓ Əmanətçilərdən,kreditorlardan vəsaitlərin cəlb edilməsi və s.
- ✓ Zərərin qarşının alınması üçün ehtiyat və sığorta fondlarının yaradılması.
- ✓ Qiymətli kağızların emissiyasından pul vəsaitlərinin cəlb edilməsi.
- ✓ Əməyin ödənilməsi üçün şəraitin yaradılması və işçilərin mülki-kommunal problemlərinin həll edilməsi.

✓ Həm dövlətin, həm səhmdarların maraqları üçün, bankın özünün strukturunun təkmilləşdirilməsi və inkişafı naminə bankın mənfəətli fəaliyyəti üçün şəraitin yaradılması.

✓ Passiv əməliyyatlarda risklərin məhdudlaşdırılması üçün effektiv kontrol sistemin yaradılması, əmanətçilərin və kreditorların maraqlarının müdafiəsi.

✓ Passiv əməliyyatlarda cəlbedici faiz siyasətinin olması.

Passiv əməliyyatların növləri:

Qiymətli kağızların emissiyası.

- İki cür qiymətli kağız vardır: kapital (səhmlər) və borc (istiqrazlar, depozit əmanət sertifikatları).

Bank fəaliyyətindən mənfəət

- Bu əməliyyat nəticəsində bankın xüsusi kapitalı artır. Vergilər çıxıldıqdan sonra qalan xalis mənfəət daxil olunur.

Depozit əməliyyatları.

- Müxtəlif müddətə və müxtəlif formada fiziki və hüquqi şəxslərdən alınan pul vəsaiti.

Banklararası kreditlərin cəlbedilməsi.

- Kreditor sımasında Mərkəzi Bank və digər kommersiya bankları, xarici banklar çıxış edə bilər.

Banklarda 2014-cü ildə olan kapitalla bağlı statistikaya nəzər salaq. 2014-cü il ərzində kapitalizasiya üzrə “yol xəritəsi” uğurla icra edilmişdir və sektorun aktivlərinin 99.7%-nə malik banklar tərəfindən yeni kapital tələbinin icra edilməsinə nail olunmuşdur. 2014-cü ildə bankların məcmu kapitalı 25% və ya 842.6 mln. manat

artaraq 4269.1 mln. manata çatmışdır. I dərəcəli kapital il ərzində 29% yüksəlmiş, onun məcmu kapitalda xüsusi çəkisi 82.3% təşkil etmişdir. Məcmu kapitalın artımının əsas mənbəyi (89%) nizamnamə kapitalı olmuşdur. Belə ki, nizamnamə kapitalı 753 mln. manat və ya 29% artmışdır. Bütövlükdə, il ərzində kapitalın artım tempi risk dərəcəsi üzrə ölçülmüş aktivlərin artım tempini üstələmişdir. Faiz xərcləri ötən illə müqayisədə 20% artmış və 986 mln. manat təşkil etmişdir. Faiz xərclərinin orta aktivlərə nisbəti 4,36% təşkil etmişdir. İl ərzində bankların xalis faiz mənfəəti 1269.29 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da 2013-cü ilə nisbətən 440.07 mln. manat və ya 53% çoxdur.

Bank sektorunda məcmu kapitalın strukturu və dinamikası:	31.12.2013	31.12.2014
Birinci dərəcəli kapital	2716.9	3515.1
İlin əvvəlinə nisbətən dəyişmə %-lə	33	29
Nizamnamə kapitalı	2587.7	3341
Bölüşdürülməmiş xalis mənfəət	229	326
İkinci dərəcəli kapital	872.9	1018.9
Cari ilin mənfəəti	287.3	386.1
Tutulmalardan sonrakı məcmu kapital	3426.5	4269.1
İlin əvvəlinə nisbətən %-lə dəyişmə	33	25

Mənbə: AMB.

Bank sisteminin məcmu kapital adekvatlığı artaraq 19,2%-ə, I dərəcəli kapitalın adekvatlıq əmsalı isə artaraq 15.4%-ə yüksəlmişdir. Faktiki kapital adekvatlığı göstəriciləri Mərkəzi Bankın müəyyən etdiyi minimal normalar və beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş minimal səviyyədən yüksəkdir.

Bankların aktivlərinin və passivlərinin strukturunu aşağıdakı cədvəldə təqdim edirəm:

(mln. man)

	01.06.2014	01.06.2015
Aktivlər		
Nağd vəsaitlər	832,0	2 509,2
Müxbir hesablar	1 282,9	2 509,2
İnvestisiyalar	1 941,4	2 707,6
Passivlər		
Depozitlər	9 543,6	12 368,6
Maliyyə sektorundan alınmış kreditlər	7 370,3	10 543,9

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

2.3. Azərbaycan Respublikasında bank məhsulları və xidmətləri bazarının inkişaf istiqamətləri və təhlili.

Bank məhsulları və xidmətləri bazarının effektiv fəaliyyəti bank və müştəri arasında olan mütərəqqi dialoqdan aslıdır. Bu dioloq qərarların qəbulu üçün mütəmadi informasiya mübadiləsi tələb edir. Müvafiq olaraq, bankın bütün dəyişən marketing kompleksi müştəri-istehlakçı tələbləri ilə əlaqəli olmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq bütün rabitə kanallarına sistemli şəkildə baxılmalıdır, çünki bütün rabitə proqramı elə qurulmalıdır ki, maksimum keçid (daxilolma) təmin olunsun.

Bank məhsulları və xidmətlərinin inkişafı təkcə bank və müştəri arasında qarşılıqlı əlaqədən deyil, onlar arasında olan əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulmasından aslıdır. Eyni zamanda, əməkdaşlığın özü adekvat metodlar, üsullar, alətlər tələb edən bir effektdir.

Qərb ölkələrinin təcrübəsi onu göstərir ki, bank strategiyasının qurulmasında kommunikasiya vacibdir. Bunun effektiv reallaşdırılması strateji qərarların qəbulu üçün baza qaydalarının layihələndirilməsini tələb edir. Bu bankların marketing siyasətidir.

Bank məhsulları və xidmətlərinin inkişafı üçün bankın kommunikasiya strategiyasının düzgün metodunun seçilməsi də bank işi sahəsində mühüm problemlərdən biridir. İki metod fərqləndirilir :

1. PR-yanaşma
2. Ümumi menecment mövqeyindən yanaşma

PR-yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bankın əsas kommunikasiya məqsədləri daxili və xarici şəxslər arası münasibətlərin analizi əsasında formalaşdırılır. Ümumi menecment yanaşma isə kommunikasiya kanalları və vasitələrinə əsaslanır.

Bankların məhsul və xidmətlərinin marketinqi :

	Mahiyyət	Üstünlüyü	Çatışmazlığı
İctimai rəyin formalaşdırılması	Banka ictimaiyyət tərəfindən müsbət fikrin yaradılması və onun qorunub saxlanılması.	Bütün auditoriyalar çatmaq, Bankın imicinin yaradılması, aşağı xərclər.	Yüngül sahələrin idarə olunmasının zəifliyi, son nəticənin öyrənilməsinin çətinliyi.
Reklam	Reklam-bu ödənişli, biristiqamətli müraciətdir.	Bank məhsullarına olan irimiqyaslı tələbi stimullaşdırır, Bankın ticari markası ilə tanış edir, Bankın müsbət imicini yaradır, yadasalma funksiyasını yerinə yetirir.	Material və səmərəsiz reklama Xərclər..
Fərdi satışlar	Satışın stimullaşdırılması vasitəsidir və bilavasitə həyata keçirilir.	Məqsədə istiqamətli, Şəxsi yanaşma, çeviklik.	Qısa müddət istifadədə səmərəsizlik, yüksək xərclər.
Satışın stimullaşdırılması	Xidmət və məhsulların satışının həvəsləndirmə ölçüləri.	Qısa müddətə satışların həcmnin dəyişməsi, yeni bank məhsullarının bazara çıxarılmasında effektivlik.	Bankın ticarət nişanının yaradılması mümkün olmur, səhv qiymət qoyulmasının ehtimalı, satışın azalmasının qarşısının alınma bilməməsi.

Ölkəmizdə hansı bank məhsullarından daha geniş istifadə olunduğunu barədə araşdırma aparılmışdır. Sorğunun nəticəsində istifadəçilərin 32,26%-i debet kartlarından istifadə etməyə üstünlük verdiyi məlum olmuşdur.

Bu təsadüf deyil, çünki sorğu sosial şəbəkədə keçirildiyindən cavablandırın şəxslərin əksəriyyəti internet istifadəçiləridir və əlbəttə ki, onlayn alış-veriş etmək üçün ən sərfəli seçim məhz debet kartlardır. Həm də nəzərə alsaq ki, debet kartları ümumi anlayışdır və onları tərkibində həm də əməkhaqqı və təqaüd kartları da birləşir. Lakin biz sorğuya onların hər birini ayrılıqda daxil etməyi vacib bildik. Reytinqimizdə ikinci pillənin sahibi də 27,22% səsə əməkhaqqı kartları oldu. Sosial və tələbə təqaüd kartları isə 15,93%-lə dördüncü sırada gəlir. Lakin iqtisadi bazarda təzə olan taksit kartlarına müraciət edən istifadəçilərin sayı isə 2,42% oldu.

Məhsul	Faizlər
Kredit	19.15
Əmanətlər	22.62
Taksit kartlar	2.42
Sosial (təqaüd və tələbə kartları)	15.93
Əməkhaqq kartı	27.2
Debet kartı (internetlə alış-veriş üçün)	32.26
Bank seyfləri	0.40

Beləliklə araşdırma zamanı plastik kartlara olan tələbatın artdığı müşahidə olunur. Bununla əlaqəli Mərkəzi Bankın Statistikasına nəzərə yetirək. MB-in 2015-ci dekabrın 1-ə olan statistikasına əsasən, həmin dövrdə istifadədə olan plastik kartlarının sayı 5071 min olmuşdur. Bu 2011-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 11,8% (4535 min), 2010-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə isə 20,9% (4209 min) çoxdur.

Dövr	Sosial kartlar (min)	Əməkhaqqı kartları (min)	Kredit kartları (min)	Digər debet kartları (min)
2012	2417	1254	135	403
2013	2534	1313	166	521
2014	2551	1353	377	790

Buna baxmayaraq, kartların sayında artım, nağdsız ödənişlərin artımına böyük təsir göstərməyib. Statistik göstəricilərə görə, əhali kartları əsasən bankomatlardan və Pos-terminallarda pul çıxartmaq üçün istifadə edir. Beləliklə, ötən ilin müvafiq dövründə ATM və Pos-terminallar vasitəsi ilə nağd pul çıxarılışının məbləği 682 milyon olduğu təqdirdə, nağdsız ödənişlərin məbləği 51 milyon manat təşkil etmişdir. 2011-ci il ilə müqayisədə nağd pul çıxarılışının həcmi 24,2% artdığı halda, nağdsız ödənişlərin məbləği təqribən 2 dəfə (96,1%) yüksəlmişdir.

Debet və kredit kartları ilə aparılan əməliyyatların statistikasına nəzər salaq:

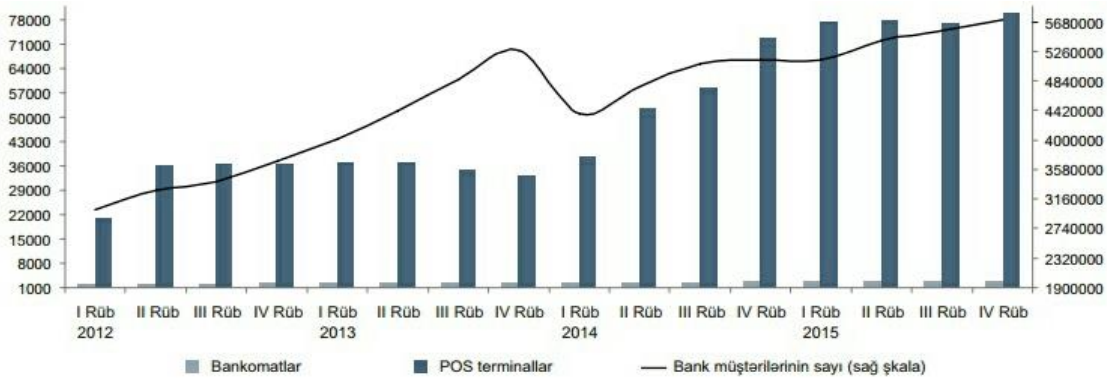
İllər	Ödəniş kartları ümumi sayı, min ədəd (dövrün sonuna)	Sosial kartlar	Əmək haqqı kartları	Digər	Kredit kartları.
2010	4231	2427	1260	410	134
2012	5008	2560	1361	679	438
2014	5965	2426	1444	752	1302
2015	5658	2451	1444	732	1010

Nağdsız ödəniş desək, – nağd pulun iştirakı olmadan dəyərin hərəkəti deməkdir. Nağdsız ödənişlər çek, kredit kartları və digər kredit alətləri vasitəsilə həyata keçirilir. Nağdsız pul dövriyyəsi zamanı bir sıra əməliyyat həyata keçirmək mümkündür. Bu halda hüquqi şəxslər və kredit təşkilatları kredit alınması və qaytarılması ilə bağlı, hüquqi şəxslər və əhali əmək haqqları və qiymətli kağızları üzrə gəlirlərin əldə olunmasına görə əməliyyatları reallaşdırma bilərlər.

Avropada isə nağdsız ödənişlərlə bağlı mənzərə fərqlidir. Nağdsız ödənişlərdən istifadə dünya ölkələrinin əksəriyyətində adi həyat tərzinə çevrilib. Hər bir vətəndaş əmək haqqlarını kartla alır, ödənişləri də nağdsız şəkildədir. Ekspertlər də hesab edir ki, ölkədə əhalinin yarısından çoxu nağd pulu kartlardan daha etibarlı vasitə hesab edir. Təbii psixoloji amillər də öz təsirini göstərir. Sovet dövründən qalma bir yanaşma: “Kişinin malı göz qabağında olar”. -Bu psixologiyanın təsirindən bəzi insanlar hələ də pulu cibində, evdə və digər məkanlarda nağd şəkildə saxlayır.

Nağdsız ödənişlərə psixoloji amillərin təsiri az müşahidə olunsa da, plastik kartlarla ödəniş zamanı yaranan bəzi problemlər daha çox nəzərə çarpır. Bu gün paytaxtın özündə də xidmət və satış obyektlərinin bir qisminə pos-terminallar yoxdur. Regionlarda isə tək-tək hallarda rast gəlinir. Ekspertlər hesab edir ki, bu mühit insanların marağını artırma bilməz. Amma ən başlıca problem isə pos-terminalların olduğu bəzi xidmət və satış məntəqələrində işçilərin pos-terminallardan istifadə qaydalarını bilməməsidir. Belə işçilərin ucbatından bəzən kartlardan vəsaitlər silinir və ya hesabdən artıq pul çıxılır ki, bunu da sonrada geri qaytarmaq mümkün olmur. Bu isə birbaşa alıcının cibinə ziyan vurmaqla yanaşı, eyni zamanda nağdsız ödəniş etibarını azaldır. Kartların sayının artmasına baxmayaraq, adambaşına düşən kartların sayına görə Azərbaycan inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə geri qalır. İqtisadçı ekspertimiz Vüqar Bayramlı Amerika Birləşmiş Ştatlarında kartların sayının vətəndaşların sayından 2.5 dəfə çox olduğunu deyir: “Amerika Birləşmiş Ştatlarında hər adama 3 kart düşür. Bu gün Azərbaycanda dövriyyədə 5.5 milyon plastik kart var. Bunların 1.2 milyonu pensiya kartlarıdır. Yerdə qalan 4.3 milyon plastik kart var ki, onlar vətəndaşlar tərəfindən banklardan alınıb. Bunlar əmək haqqı və digər ödənişlərdə istifadə olunmur. Azərbaycanda hər 3 nəfərə 1 kart düşür”. Bununla belə dövlət üçün nağdsız ödənişlərin inkişaf etdirilməsi çox vacibdir.

Bankomatlar post- terminallar.

Bu gün Azərbaycanda prioritet sayılan istiqamətlərdən biri nağdsız ödənişlərin həcmnin artmasıdır. Plastik kartlar daha çox imkanlara malikdir. Nağdsız ödəniş sistemindən istifadə istehlakçıları külli miqdarda nağd pul vəsaitini özü ilə gəzdirmək məsuliyyətindən azad edir, ticarət zamanı əlavə vaxt itkisini aradan qaldırır. Nağdsız hesablaşmalar kart vasitəsilə həyata keçirildiyindən, bütün əməliyyatların dəqiq uçotunun aparılması reallaşır, vergiyə cəlb olunan gəlirlərin dəqiq müəyyənləşdirilməsini təmin edir. Nağdsız ödənişlər hər şeydən öncə korrupsiyaya qarşı mübarizədir. Nağdsız ödəniş sisteminin tətbiqi həm də o deməkdir ki, pullarımız daha etibarlı vasitə olan kartlarda saxlanılır. Nağd gəzdirdiyimiz pulları itirmək və oğurlatmaq ehtimalı daha yüksəkdir. Kart itdikdə sahibi müvafiq banka müraciət edib yenisini almaqla pullarını geri qaytarmış olur. Amma nağd pul itdikdə və yaxud oğurlandıqda ondan əlimizi həmişəlik üzməli oluruq. Azərbaycanda nağdsız hesablaşmaların dövriyyəsi böyük olmasa da ekspertlər hesab edir ki, nağdsız hesablaşmalar zaman tələb edən bir islahatdır. Bunun üçün işə biznesin hazır olmasına, vətəndaşların plastik kartlara öyrəşməsinə ehtiyac var. Son vaxtlar bir sıra bankların tətbiq etdiyi kampaniyalar çərçivəsində kredit kartlardan istifadə edənlərin çoxluğu nəzərə çarpır ki, bu da bankların təqdim etdiyi limitli kredit kartları sayəsində mümkün olur.

Mütəxəssislər nağdsız ödənişlərin stimullaşdırılması ilə bağlı Avropa təcrübəsinin tətbiqini vacib sayırlar. Belə olan halda daha çox nəticə əldə etmək mümkün olacaq. Nağdsız ödənişlərə tətbiq olunan güzəştlər əhalinin plastik kartlara marağını artıracaq.

Ekspert Vüqar Bayramlı nağdsiz hesablaşmaların stimullaşdırılması ilə bağlı təkliflər paketi hazırlayaraq artıq hökumətə təqdim edib. Yeni təkliflərə əsasən, inkişaf etmiş ölkələrdə, xüsusilə də cənubi-şərqi Asiya ölkələrində olduğu kimi, nağdsiz ödənişlərə limitlərin müəyyənləşdirilməsi lazım gəlir. Limitlərin müəyyənləşdirilməsi isə çox sadə prosedur olacaq. Yəni qiyməti min manatdan artıq olan məhsullar və xidmətlər yalnız plastik kartla satılacaq. Məsələn, əgər hər hansı bir vətəndaş televizor alırsa və onun qiyməti min manatdan artıqdırsa, o zaman həmin malın nağd şəkildə alınması qadağan ediləcək. Bu isə imkan verəcək ki, vətəndaşlar vəsaitlərini plastik kartlarda saxlasınlar. Təkliflər sırasında Türkiyə təcrübəsinin tətbiqi də vətəndaşlar üçün sərfəli addım hesab olunur. Məsələn, rüb ərzində vətəndaşların plastik kart vasitəsiylə ödədikləri vəsaitlərin 3 faizi onun hesabına yenidən yatırılmalıdır. Əgər vətəndaş ay ərzində 2-3 manat, rüb ərzində isə 600 manat plastik kart vasitəsiylə alış-veriş edibsə, o zaman həmin vəsaitin, yəni 600 manatının 3 faizi (18 manat) vətəndaşın hesabına yatırılır. Belə olduqda plastik kartın istifadə edilməsi onun ödədiyi vəsaitin bir hissəsinin geri qaytarılmasına imkan verəcək. Bu da öz növbəsində vətəndaşda stimül yaradacaq ki, vətəndaş plastik kartdan istifadə etsin. Bəzi ekspertlər isə hesab edir ki, nağdsiz dövriyyə üçün çox vacib şərt bütün əməliyyatların rəsmiləşməsidir. Azərbaycanda dövriyyə obyektini olan bütün subyektlərdə qeyri-rəsmi ödənişlər aradan qaldırılmalıdır. Digər bir tərəfdən vergi intizamı kifayət qədər yüksək olmalıdır, vergi qanunvericiliyi normal işləməlidir ki, heç kim dövriyyədən yayınmağa meyl göstərməsin.

Nağdsiz ödənişlərin artırılması Prezident İlham Əliyevin də diqqətindədir. Ölkə başçısı İlham Əliyev Azərbaycanda nağdsiz ödəmələrin çox aşağı səviyyədə olmasını böyük problem adlandırır və ölkədə nağdsiz ödənişlərin genişləndirilməsi barədə bəzi tapşırıqlar verir. Dövlət başçısı Prezident nağdsiz ödəmələrin genişləndirilməsinin həm şəffaflyq, həm də xoşagəlməz halların aradan qaldırılması baxımından vacib olduğunu deyib.

III Fəsil.Müasir dövrdə bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.

3.1.Bank fəaliyyətində monitorinqin istifadə imkanları.

Sözsüz ki, kreditor və əmanətçilərin maraqlarının müdafiəsi Mərkəzi bankların əsas funksiyalarından biridir. Bu məqsədlə Mərkəzi banklar məcburi ehtiyatları öz hesablarında deponentləşdirir, kommersiya banklarının vəsaitlərini depozitlərə cəlb edir və lombard kreditləri üzrə əməliyyatlar aparırlar.

Mərkəzi bankların təcrübəsində sistemli risklərin azaldılması üçün institusional tədbirlərdən istifadə olunur.Bu tədbirlərdən biri müəssisələrin monitorinqidir.Monitorinq iki formada həyata keçirilir.Birinciyə kommersiya banklarının özlərinin marketinq tədqiqatları çərçivəsində həyata keçirdikləri monitorinq aiddir.İkinciyə isə mərkəzi banklar tərəfindən həyata keçirilən iqtisadiyyatın və müəssisələrin monitorinqi aiddir.

Monitorinq ilk dəfə 1948-ci ildə Yaponiyada tətbiq olunmuş, sonralar bu təcrübədən 50-ci illərin əvvəllərindən Almaniyada, 1983-cü ildən isə Böyük Britaniyada istifadə olunmuşdur.

Bir çox mütəxəssislərin fikrincə iqtisadi konyukturun monitorinqi risk səviyyəsini azaltmaq və kommersiya banklarının bazar strategiyasında qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması üçün zəruridir. Bir qayda olaraq monitorinq, gözlənilən dəyişikliklərdən bir neçə il əvvəl başlanılır.

Stabil iqtisadiyyat şəraitində mərkəzi banklar öz inkişaf strategiyalarını bir qayda olaraq 5-10 il əvvəldən müəyyənləşdirir və iqtisadi konyukturadan asılı olaraq hər il, yaxud hər rüb strategiyada dəyişikliklər edərək, onu həyata keçirirlər.

Müəssisələrin konyuktur sorğularının çoxillik tarixi Fransa Bankına məxsusdur.Sorğuda əsasən istehsal və ticarət sahələrindəki müəssisələr əhatə olunur.Bunun əsasında standart ümumavropa metodikası dayanır.Sorğularda qoyulmuş əlavə suallar müəssisələrin reytingini nəinki təsərrüfat konyukturunun dəyişməsi əmsalı, habelə digər əsaslar üzrə də müəyyənləşdirməyə imkan verir.Kredit müəssisələri nəinki onların öz xüsusi iqtisadi davranışları nöqtəyi-nəzərindən,

həmçinin müəssisələrin və fiziki şəxslərin iqtisadi davranışlarına onlar tərəfindən verilən qiymətləndirmə baxımından da sorğuya cəlb edirlər.

Sorğu anketlərində xüsusi bölmə fiziki şəxslərin iqtisadi davranışlarına həsr olunmuşdur. Sorğular nəticəsində fiziki şəxslər üçün daha cəlbedici yığım növləri, habelə sərt rəqabət şəraitində bu və ya digər maliyyə agentləri tərəfindən uzunmüddətli əmanətlərin cəlb edilməsi üzrə proqnozlar müəyyənləşdirilir. Tədqiqatların nəticələri həm bütövlükdə ölkə, həm də ayrı-ayrı regionlar üzrə rəsmi rəqəm və şərhlər şəklində təqdim olunur. Sualların əksəriyyəti əvvəlki inkişafın qiymətləndirilməsinə və kapitalın yerləşdirilməsi proqnozuna yönəldilir.

Bu tədqiqatlarda mərkəzi yerlərdən birini kredit müəssisələri üçün müəssisələrin reytinginin qurulması tutur.

Fransa Bankı məlumat bazasına daxil edilmiş fiziki və hüquqi şəxslərə “üç işarəli rəng” təsis edir. Təsis edilən rəng, müstəsna olaraq Fransa Bankına icazə verilmiş informasiyaların toplanılması əsasında müəyyən edilir. Eyni zamanda bu rəng qiymətləndirmənin ümumi ifadəsi kimi çıxış edir.

Müəssisələrin reytinginin formalaşması real sektorda resursların yerləşdirilməsi zamanı, bank resurslarının qiymətləndirilməsi üçün zəruridir. Reyting həmçinin bütün müəssisələrin qruplaşdırılması aləti olub, makroiqtisadi təhlil və istehsalın inkişafının proqnozlaşdırılması üçün də zəruridir.

Qeyri-maliyyə agentlərinə təsis olunan reyting, bir neçə meyarlar əsasında formalaşdırılır. Bunlar işgüzar fəallığın səviyyəsi, müəssisənin kredit alıcısı kimi qiymətləndirilməsi, ödəniş qabiliyyətinin səviyyəsi, transparentlik (şəffaflıq) səviyyəsi və rəhbərliyə olan ictimai inamın səviyyəsidir.

Fransa Bankı tərəfindən qeyri-maliyyə agentlərinin reytinginin formalaşmasını bir qədər şərh edək:

İşgüzar fəallığın səviyyəsi üzrə müəssisələr, illik dövriyyə həcmindən asılı olaraq qruplaşdırılır. İşgüzar fəallığın qiymətləndirilməsi aşağıdakı fəaliyyət növləri istisna olunmaqla, müəssisənin dövriyyə həcminə uyğundur:

- kommissioner, broker və vasitəçilərin fəaliyyəti;
- Sektorlar hansı ki, davamlı fəaliyyət tsiklinə mənsubdurlar, xüsusilə mühəndis və tikinti quraşdırma işləri fəaliyyəti;
- şirkət-holdinqlərin fəaliyyəti (burada işgüzar və fəallıq icmal dövriyyəyə əsasən müəyyən edilir)

İcmal hesabların mövcud olmadığı şəraitdə müəssisələrə “N” işarəsi, yəni “cüzi işgüzar fəallıq” yazılır. “N” işarəsi həmçinin bilavasitə sənaye və kommertiya fəaliyyəti ilə məşğul olmayan, sair müəssisələrə də verilir.

Kredit alıcılarının qiymətləndirilməsində aşağıdakı meyarlar nəzərdən keçirilir: – müəssisənin maliyyə vəziyyətinin və rentabelliyyətinin təhlili. Burada bir sıra fəaliyyət növlərinin spesifik xasiyyəti, eləcə də qeyri-tipik sektorların xüsusiyyətləri də nəzərə alınır;

- müəssisə rəhbərlərinin, səhmdarların və törəmə müəssisələrin qiymətləndirilməsi;
- ödənişlərdən tam və ya qismən imtina olunma faktları.

Bir sıra müəssisələr əhəmiyyətli qiymət əvəzinə, “identifikasiya kodu” alırlar. Kredit alıcısının qiymətləndirilməsindən asılı olaraq, müəssisələr beş qrupa bölünürlər. Kredit alıcılarının bu və ya digər qrupa aid edilməsini məlumat bazası modulunda tapmaq mümkündür ki, bunun da bir və bir neçə səbəbi ola bilər: mühasibat balansı, mənfəət və zərərlər hesabi, ödənişlərdən qismən və ya tam imtina halları, xüsusi kapitalın həcmnin azalması, müəssisənin fəaliyyət göstərdiyi iqtisadi mühit, məhkəmə halları.

Müəssisələr ödəniş qabiliyyətinin qiymətləndirilməsindən asılı olaraq, üç qrupa bölünürlər:

- müəssisələr son altı ay ərzində müntəzəm olaraq ödənişlərini həyata keçirilər;
- müəssisələr pul vəsaitlərinə ehtiyac hiss etməirlər və onlara kredit verilməsində şübhələrə heç bir əsas yoxdur;
- ödənişlərdən qismən və ya tam imtina edən müəssisələr, hansı ki, onların ödəniş qabiliyyəti təhlükə altındadır.

Müəssisələrin maliyyə vəziyyətinin şəffaflığı göstəricisi, öz kreditorları ilə informasiya mübadiləsi edən müəssisələr üçün təsis edilir. Yəni son bir il ərzində müəssisə maliyyə vəziyyətini müzakirə etməkdən ötrü öz kreditorları ilə müntəzəm görüşməlidir.

Müəssisənin reytinginin formalaşması üçün meyarlar sistemində – maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi (kredit qabiliyyəti və ödəniş qabiliyyəti), istehsal fəaliyyətinin miqyası və rəhbərin ictimai vəziyyətinin qiymətləndirilməsi daxil edilir. Bu zaman xüsusi olaraq müəssisənin informasiya şəffaflığına daha çox diqqət yetirilir. Təcrübə göstərir ki, müəssisələr ciddi maliyyə çətinlikləri hiss edən kimi özləri haqqında informasiyanı bağlayırlar. Müəssisələrin onların reytingindən asılı olaraq qruplaşdırılması, real sektorda maliyyə vəziyyətinin strukturuna baxmağa, onun resurs bazarını, kreditlərə olan tələbini, kredit və maliyyə risklərini təhlil etməyə imkan verir.

İqtisadi inkişafın proqnozlaşdırılmasında bank qiymətləndirilməsinin istifadə imkanlarını araşdırmaq üçün aşağıdakı parametrlərdən istifadə edilir:

- inflyasiya gözləmələri;
- əhalinin yığımlara meyliliyi;
- fyuçers sövdələşmələrinin kursu;
- xarici ticarət dövriyyəsi;
- investisiya gözləmələri;
- real sektorun gəlirləri.

Bütün göstəricilər tətbiq olunan proseslərin özünəməxsus ölçüləri hesab edilsələr də, lakin mütləq mənada representativ iddiaçı rolunda çıxış edə bilməzlər. Ancaq bununla belə qeyd olunan göstəricilər bir neçə on illiklərdir ki, beynəlxalq təcrübədə müvəffəqiyyətlə istifadə edilirlər.

Maliyyə bazarının təhlili, inflyasiya gözləmələri ilə milli valyutanın məzənnəsinin, habelə REPO və SWOP sövdələşmələri üzrə kredit stavkalarının dəyişmələri arasındakı müqayisələri özündə birləşdirir. Ticarət həcmələri və kurs dəyişmələri haqqında birja informasiyası konkret iqtisadi agentlərin davranışı ilə tam

əlaqədar deyildir. Bu səbəbdən də bank sorğuları vasitəsi ilə əldə olunan əlavə informasiya arbitraj sövdələşmələrinin iqtisadi konyukturaya təsirini ölçüb-biçməyə imkan verir.

Bir neçə il ərzində bank qiymətləndirilmələrinin dinamik sıralarının yığılması, növbəti qısamüddətli dövrdə iqtisadi və maliyyə konyukturunda baş verə biləcək dəyişiklikləri ehtimal səviyyəsində interpretasiya etməyə şərait yaradır.

Əhalinin yığımlara meyliliyi operativ bank qiymətləndirilməsi ilə müqayisə oluna bilər. Bu göstərici hesablaşma göstəricisi olub, gəlirlərdə yığımların xüsusi çəkisini faizlə ifadə edir və əhalidən cəlb olunmuş vəsaitlərin həcmnin dəyişməsi kimi xarakterizə olunur.

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması sahəsində səlahiyyətləri həyata keçirən dövlət orqanıdır. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 fevral 2009-cu il tarixli 66 nömrəli Fərmanı ilə yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi, bu sahədə nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi və aidiyyəti dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi məqsədi ilə yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti haqqında Əsasnamə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 iyul 2009-cu il tarixli 122 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Və fəaliyyətini 2016-cı ilin əvvəllərinə qədər davam etdirmişdir.

Kredit təşkilatlarının monitorinqi hərtərəfli (kompleks) və ya məqsədli (tematik) aparıla bilər. Bankda aktivlərin kənarlaşdırılması, bank aktivlərinin keyfiyyətini və maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən göstəricilərin hədsiz pisləşməsi, öhdəliklərin və ödənişlərin yerinə yetirilməməsi, habelə dövlət təhlükəsizliyinə görə

çirkli pulların yuyulması, terrorizmin maliyyələşməsi hallarının yoxlanılması, seçki hesablarının rejiminə əməl edilməsi məsələləri ilə bağlı yoxlamalar Mərkəzi Bank tərəfindən banka qabaqcadan xəbərdarlıq edilmədən həyata keçirilə bilər.

Yoxlama qrupunun üzvləri aşağıdakı hüquqlara malikdir: banka, onun filial, şöbə və nümayəndəliklərinə, habelə onun törəmə cəmiyyətlərinə daxil olmaq və onların hesabatlarını, mühasibat kitablarını, sənədlərini, o cümlədən rəqlamentini (əsasnamə, qaydalar və prosedurlar) və digər uçot yazılarını əldə etmək, yoxlamaq və onlara dair bankın və törəmə cəmiyyətinin inzibatçısı və əməkdaşlarından izahat tələb etmək; bankın, onun filial, şöbə və nümayəndəliklərinin bankda mühüm iştirak payına malik olan şəxslərin, banka aidiyyəti olan şəxslərin və aidiyyəti şəxs adından hərəkət edən şəxslərin inzibatçılarından, əməkdaşlarından və agentlərindən həmin qurumların idarə edilməsinə və cari fəaliyyətinə, o cümlədən müştərilərin əməliyyatlarına aid istənilən məsələ barəsində bütün lazımi informasiyanın verilməsini və onlara dair izahatı tələb etmək; bankdan avtomatlaşdırılmış əməliyyat və idarəedici informasiya sistemlərinə çıxış əldə etmək; bankın inzibatçıları və əməkdaşları ilə yoxlanılan məsələlər barədə müzakirələr aparmaq. Yoxlama qrupunun üzvləri yoxlamaları apararkən aşağıdakı vəzifələri həyata keçirir: qrupun fəaliyyət planında əks olunan vəzifələrə uyğun olaraq yoxlamalar aparır; yoxlamaların həyata keçirilməsi ilə bağlı bankın rəhbərinə lazımi sənədləri təqdim edir; yoxlama zamanı səlahiyyətlərinin aşmasına yol vermir; yoxlama zamanı öz fəaliyyəti ilə bankın cari fəaliyyətinə maneə yaratmır; bank sənədlərinin və bank sirlərinin qorunmasını təmin edir; öz sahəsi üzrə nəticələri yazılı formada rəsmiləşdirir; vəzifələrinin keyfiyyətli və vaxtında yerinə yetirilməsinə fərdi məsuliyyət daşıyır; bankın əməkdaşlarına öz hərəkətlərinin səbəblərini izah etmək üçün imkan yaradır; bank əməkdaşlarının fikirlərinə hörmətlə yanaşır və fikir ayrılığı yarandığı halda öz mövqeyini izah edir; yaranan hər hansı münaqişəni nəzakətlə və peşəkarcasına həll edir. [11] Zahid Məmmədov "Bank fəaliyyətinin əsasları", Bakı-2013

Fəaliyyətinin monitorinqi zamanı bank aşağıdakı hüquqlara malikdir:

- yoxlama qrupunun üzvlərindən yoxlamaları həyata keçirmək üçün əsas sayılan sənədləri tələb etmək, onların şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədlərlə tanış olmaq;

- yoxlamaya aid olmayan şəxsləri yoxlamaya buraxmamaq;
- fəaliyyətinin monitorinqi barədə məlumatlara malik olmaq;
- yoxlamanın nəticələrini müzakirə etmək və onlara dair münasibət bildirmək;
- qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yoxlamaların nəticələrindən şikayət etmək.

• Bankın inzibatçıları yoxlamanı həyata keçirmək üçün yoxlama qrupunun üzvlərinə lazım olan material və sənədləri təqdim edir və yoxlama prosesinə aşağıdakı köməkliyi göstərir:

• yoxlama qrupunun işinin təmin edilməsi üçün bankda ayrıca yer ayırır və yoxlama sənədlərini qorumaq üçün təhlükəsizliyi, habelə yoxlamanın aparılması üçün tələb olunan sürətçixarma və digər texnikadan istifadə imkanının yaradılmasını təmin edir;

• bankın inzibatçılarından birini yoxlama qrupu üzrə koordinator təyin edir və yoxlama keçirilən zaman yaranan bütün məsələləri operativ şəkildə həll edir.

3.2. Bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri.

Azərbaycan Respublikasının bank sistemində yaranan böhranın iqtisadiyyatın inkişafına vurduğu ağır nəticələri nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasında bank sisteminin işinin təkmilləşdirilməsi əsas məsələ kimi ortaya çıxır. Bank sistemi müəyyən mənada real iqtisadiyyatın barometridir, iqtisadi inkişafın göstəricisidir. Məhz buna görə, bütün inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bank sisteminin idarə olunması mexanizminin təkmilləşdirilməsinə xüsusi nəzər yetirilməlidir.

Bank sisteminin işində meydana gələn bu hallar Mərkəzi Bankın apardığı pul-kredit siyasəti ilə əlaqəlidir. Buna görə ilk növbədə Mərkəzi Bankın işi təkmilləşdirilməlidir. Azərbaycan respublikası Mərkəzi Bankın işində bəzi nöqsanlar və çatışmazlıqlar vardır ki, bu da cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafına, iqtisadiyyatın tənzimlənməsində maddi dəyər və natural mal axının tarazlığına kifayət qədər mənfi təsir göstərmişdir. Bunun və digər mənfi halların nəticəsidir ki, ölkə üzrə əhalidə və müəssisələrdə olan pul kütləsi rəsmi dövriyyəyə cəlb oluna bilmir və bununlada dövlət və yaxud da şəxslərin bu və digər ehtiyaclarına yönəldilə bilmir. Əhali və digər müştərilərin banklara güvəni tamamilə itmişdir. Normal kredit bazarı və bütövlükdə kapital bazarı formalaşmamışdır.

Bu səbəblə ölkənin Mərkəzi Bankının və eləcə də digər kommersiya banklarının işinin yaxşılaşdırılmasında prioritet addımlar atılmalı və bütövlükdə onların işi ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında baş verən dərin böhranın aradan qaldırılmasına yönəldilməlidir. Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin bəzi istiqamətlərini aşağıdakı kimi göstərmək olar.

İlk öncə Mərkəzi Bankın təbəçilik məsələsinə baxılmalıdır, ali icra hakimiyyətinin təbəçiliyindən alınaraq yalnız parlamentin təbəçiliyinə verilməlidir. Çünki, Mərkəzi Bank ali icra hakimiyyətinin təbəçiliyində olduqda müstəqil pul-kredit siyasəti yeridə bilmir və hökumətin siyasətinə uyğun siyasət yeridir. Son dövrdə mərkəzi bankların müstəqilliyi böyük bir problem kimi ortaya çıxmışdır və əksər ölkələrdə bu istiqamətdə müsbət addımlar atılır.

Bankların müstəqilliyinin artırılması ilə yanaşı, onlara ciddi nəzarət sisteminin yaradılması da vacibdir. Belə bir sistem inkişaf etmiş ölkələrin hamısında yaradılmışdır və mərkəz banklarına, həmçinin bütün kommersiya banklarına nəzarəti dövlət həyata keçirir. Azərbaycanda bank sistemi rəsmi olaraq dövlət və hökumət nəzarətindən kənar qalmışdır. Buna görə də Azərbaycanda Mərkəzi Bank və bütövlükdə bank sistemində dövlət nəzarət sisteminin yaradılması vacibdir. Lakin, bu müəyyən bir çərçivə daxilində olmalıdır.

Mərkəzi Bankın prioritet istiqamətlərindən biri də ölkənin qızıl və valyuta ehtiyatlarının idarə olunmasıdır. Lakin bu sahədə müəyyən çatışmamazlıqlar var. Bu qızıl ehtiyatlarının xarici banklara depozit kimi yerləşdirilməsi həm əlavə gəlir gətirə bilər, həm də dövlətin beynəlxalq bank və təşkilatlardan kredit alması üçün zəmanət kimi çıxış edə bilər. Mərkəzi Bankın işində vacib çatışmazlıqlardan biri də Azərbaycanda Mərkəzi Bank sisteminin fəaliyyətini stimullaşdırmaması və əksinə olaraq xarici bankların tam lisenziyalarla rəqabətsiz fəaliyyətinə şərait yaratmasıdır. Ölkəmizdə kommersiya banklarının kiçik məbləqli nizamnamə fondu ilə yaradılmasına baxmayaraq Mərkəzi Bank onun sürətlə artırılması üzrə qərar çıxırmışdır. Yəni yaranmış banklarla yanaşı əvvəl yaranan banklarda nizamnamə fondunu artırmalıdırlar. Xarici ölkələrin bankları üçün o məbləği düzəltmək bir o qədər də çətin deyil. Buna görə də Azərbaycanın bank sistemində xarici kapitalla yaradılan bankların sayı artmaqdadır.

Təbii ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün xarici investisiyanın cəlb edilməsi mühümdür. Ancaq, Azərbaycanda mərkəzi bank sistemini inkişaf etdirmədən, formalaşdırmadan, digər bankların yəni, xarici bankların Azərbaycanda geniş fəaliyyəti yolverilən deyil. Ölkəmizdə Azərbaycan mərkəzi bank sistemində protoksionizm siyasəti yeridilməlidir.

Yəni Azərbaycanda mərkəzi bank sisteminin formalaşdırılması, inkişaf etdirilməsi üçün ona yardım və himayədarlıq lazımdır.

Bank işində keyfiyyətin yüksəldilməsi üçün onların fəaliyyətinin nizamlanması üsullarının mükəmməlləşməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün kredit təşkilatlarının lisenziyalaşması təkmilləşdirilməlidir.

Kommersiya banklarının xarici kapitalla aparılan əməliyyatların mənfi nəticələrinin məhdudlaşdırılması və qəflətən riski endirmək üçün xarici kapitalın bank sistemində daxil olması mexanizmini müəyən etməlidir.

Mərkəzi Bank bankların kreditorlarının(əmanətçilərinin) maraqlarının müdafiəsini təmin edən əsaslı qanunlar qəbul etməlidir. Mərkəzi Bank kapitalın qanunsuz yolla dövlətin ərazisindən kənara çıxmasının qarşısını zamanında almaq üçün gəlirlərin qanunsuz əldə edilməsinin qarşısını alınması haqqında qərar qəbul etməlidir. Bankların müştərilərinin risk dərəcəsini endirmək məqsədilə Mərkəzi Bank kredit təşkilatının fəaliyyəti barədə informasifanı, o cümlədən maliyyə bazarında baş verən əməliyyatlar barəsində informasiyanı açıqlamağa imkan verən yolları işləyib hazırlamalıdır.

Yuxarıda qey etdiyim üsullardan istifadə etməklə Azərbaycan Respublikasında Mərkəzi Bankın və kommersiya banklarının fəaliyyətini təkmilləşdirmək, onların fəaliyyətində daha perspektivli yollar açmaq olar. Bu üsullardan istifadə etməklə Mərkəzi Bank və kommersiya bankları həm öz fəaliyyətlərini sağlamlaşdırma və həmçinin ümumi iqtisadiyyatın inkişafını stimullaşdırma bilər ki, bu da xalqın rifah halının yaxşılaşmasına xidmət edir.

2015ci ildə baş verən devalvasiya bank sistemində ciddi şəkildə təsir etdi. Zənnimcə devalvasiyanın nəticələrinin və problemlərin aradan qaldırılmasının təhlili vacib məqamdı. Bəli, devalvasiya bankları milyonlarla xərcə saldı və devalvasiyadan sonra banklar daha diqqətlə yoxlanılmış, daha az riskli addımlar atmağa başladılar. Bu addımların bəziləri Mərkəzi Bank tərəfindən tətbiq edilən normaların yumşaldılması və yaxud əksinə daha da sərtləşdirilməsi, digərləri isə bankların öz təşəbbüsləri nəticəsində həyata keçirildi. Belə ki, devalvasiyadan sonra:

- 05 mart tarixli məktubunda açıq valyuta mövqeyi üzrə limitin tətbiqini 1 yanvar 2016-cı il tarixinə qədər donduruldu,
- Uçot dərəcəsinin 3.5%-dən 3.0%-ə endirildi,
- İstehlak kreditləşməsi zamanı komisyon haqlarının 1%-lə məhdudlaşdı,
- Nağd pulun məxarici üzrə iri nominallı əskenaqlara (50 və 100 manat) tətbiq olunan 0,15% tarifi ləğv edildi,
- AZİPS (Real vaxt rejimində banklararası hesablaşmalar sistemi) sistemi vasitəsilə aparılan banklararası ödənişlər üzrə xidmət haqlarının 2 dəfə azaldıldı,
- Bankların depozitlər üzrə məcburi ehtiyat normasının 2%-dən 0,5%-ə endirildi,
- İstehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsi və maliyyə savadlılığının artırılması üçün Metodoloji Rəhbərliyin hazırlanı və.s.

Metodoloji Rəhbərlik son illərdə kəskin artım qeyd olunan istehlak kreditlərini ümumi olaraq “qaydaya salmaq” məqsədi daşıyır. Təbii ki, belə tövsiyələr edilməmişdən öncə də banklar daxili qaydalara əsasən müəyyən “istisnalar” olmaqla çərçivələr daxilində istehlak kreditləri verirdilər. Bu istisnaların çoxalmasının qarşısını almaq və bütün bankları minimum səviyyədə sərhədlər çəkmək Mərkəzi Bankın üzərinə düşürdü. Rəhbərlik vasitəsilə Mərkəzi Bank istehlak kreditlərinin sağlamlaşdırılmasına, “süni” istehlak kreditlərindən imtina edilməsinə, portfəldə istehlak kreditlərinin çəkisinin azalmasına və ən əsası müştəri hüquqlarının tanınması ilə bərabər borcalanların həddindən artıq yüklənməməsinə nail olacaq. Metodoloji Rəhbərliyi istehlak kreditləşməsi sahəsində vahid yanaşmanın tətbiqi istiqamətində mühüm hadisə adlandırmaq olar.

Artıq banklar kredit verilməmişdən qabaq müştəridən aylıq gəliri barədə rəsmi sənəd tələb etməli, ümumi borc yükünü hesablamalı və kreditin təyinatı üzrə yetərliliyinə nəzarət etməlidirlər.

Müştərinin ödəmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə daha bir göstərici var ki, bu da maksimum elli faiz kimi tətbiq edilən borc yükünün hesablanması göstəricisidir. Borc yükünün hesablanması müştərinin ümumi aylıq öhdəliklərinin (yeni götürəcəyi kreditin aylığının üzərinə əvvəlki kreditlərin aylığını gəlirik)

borcalanın gəlirlərinə nisbəti kimi götürülür. Borcalanın gəlirləri dedikdə rəsmi olaraq təsdiq edilə bilən aylıq bütün gəlirlərinin məcmusu başa düşülür. Kredit xəttləri və ödənişi aylıq olmayan digər kreditlər aylıq ödəniş olaraq nəzərə alınmalıdır.

Mərkəzi Bank Metodoloji Rəhbərlik vasitəsi ilə istehlakçı-bank münasibətlərində də bəzi məqamlara aydınlıq gətirmiş və tərəflərin hüquq və vəzifələrini yaratmışdır. Hər bir bank yuxarıda qeyd etdiyimiz minimum tələbləri ehtiva edən məsuliyyətli kreditləşmə siyasəti yaratmalı, daxili audit bölməsi ildə bir dəfə siyasətin icrasını yoxlamalı və Müşahidə Şurasını məlumatlandırmalıdır. Bu rəhbərlikdə əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi təkcə istehlak kreditlərinin minimum tələblərini ehtiva etmir, həmçinin müştəri hüquqlarını qoruyur. Belə ki, əgər kredit verilməsinə imtina edildikdə müştəri imtinanın əsaslandırılmasını tələb edə bilər. Bank bu təqdirdə həmin müştəriyə yazılı kağız və ya elektron formada açıqlama verməlidir. Açıqlamada imtinanın səbəbi və imtinanı aradan qaldıracaq şərtləri təfərrüatlı şəkildə qeyd edilməlidir. Kredit təşkilatı müştəri vəziyyətinin qiymətləndirilməsinin nəticəsinə dair hesabatı isə ən azı 5 il saxlamalıdır. [32] <http://infobank.az/devalvasiya>

Bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin başlıca ünsürü bankın kadr potensialının təkmilləşdirilməsidir. Bele bir sual meydana çıxır. Bank mütəxəssisi necə olmalıdır? Bank mütəxəssisləri gözləməli deyil ki, bank rəhbərliyi onu nə zaman təlim kurslarına göndərəcək. Mütəxəssislər hər şeydən öncə şəxsi inkişafı haqqında düşünməlidir. O başa düşməlidir ki, işlədiyi təşkilat ona gördüyü işlərin müqabilində əmək haqqı ödəyir və gördüyü işin keyfiyyəti və icra səviyyəsi işçinin reputasiyasını formalaşdırır. Verilən tapşırıqların peşəkar icrası və nəticələrin ürəkaçan olması üçün mütəxəssislərdən bir çox keyfiyyətlər tələb olunur:

- ictimai-vətəndaş yetkinliyi;
- əməyə münasibəti;
- bilik səviyyəsi və iş təcrübəsi;
- təşkilatçılıq qabiliyyəti;
- insanlarla işləmək bacarığı;
- sənədlərlə və informasiya ilə işləmək bacarığı;

- qərarları vaxtında qəbul etmək və reallaşdırmaq bacarığı;
- yenilikləri görmək və onları dəyərləndirmək bacarığı;
- xarakterin əxlaqi-etik əlamətləri;
- təhlil və ya analiz etmək bacarığı və s.

Təkmilləşdirmə ilk növbədə problemlərin həllindən başlayır. Bank sektorunda müasir dövrdə olan çatışmazlıqları nəzərdən keçirək. Son statistik göstəricilərə görə, Azərbaycan bank sistemi üzrə məcmu kredit portfelində (17,3 mlrd. manat) istehlak kreditlərin payına 7,1 mlrd. manat və ya 41% düşür. Qeyd edim ki, istehlak kreditləşməsi məcmu kredit qoyuluşlarının strukturunda payına görə birinci yeri tutur. Yəni, Azərbaycan bank sektorunu tam əsaslı olaraq istehlak kreditləşməsi sektoru kimi adlandırmaq olar, halbuki bank sektoru və ümumilikdə maliyyə sektorunun əsas vəzifələrindən biri maliyyə bazarında tələblə təklif arasındakı tarazlığı yaradaraq iqtisadiyyatı maliyyə vəsaiti ilə təmin olunmasıdır. Hələlik Azərbaycan bank sistemi əsasən əhəlinin istehlak tələbatını maliyyələsdirir. Aydın ki, bu, dolayı yolla iqtisadiyyata dəstək verilir və stimulyar yaradılır - təmin edilmiş istehlak tələbatı ticarəti, idxal fəallığını, müəyyən mallar üzrə yerli istehsalı kimi sahələrə birmənalı olaraq müsbət təsir edir. Xatırladaq ki, məsələn, ABŞ-da maliyyə və iqtisadi böhran olan zaman böhrandan çıxış yollarından biri kimi təmin edilmiş istehlak tələbatının artırılması və bununla istehlak bazarında alıcılıq qabiliyyətinin artırılması müəyyən edilib və bu istiqamətdə işlər aparılıb. Lakin bizdə istehlak kreditləşməsi banklar üçün artıq əsas fəaliyyət növünə və əsas mənfəət mənbəyinə çevrilib. Belə ki, ən böyük faiz marjaları və nəticə etibarı ilə ən yüksək gəlir məhz istehlak kreditləri sahəsindədir ki, nəticədə bəzi banklar tədricən korporativ kreditləşməni artıq maraqlı istiqamət kimi qəbul etmirlər. Digər tərəfdən, istehlak kreditləşməsinin illik artım faizi (25%) əhəlinin nominal gəlirləri üzrə artım faizini (5,4%) dəfələrlə üstələyir. Nəticədə, əhəlinin kreditlər üzrə borc yükü getdikcə artır. Aydın ki, yaranmış vəziyyətdə, əsasən də həm banklar, həm də əhəli üçün bu sahədə yaradılmış nisbətən sadə maliyyələşdirmə mexanizmi və bu səbəbdən sahənin ifrat dərəcədə böyüməsi, inzibati addımların atılmasına zərurət yaradıb. Xatırladım ki, bununla əlaqədar, Mərkəzi Bank

bir müddət əvvəl həm kreditləşmədə şərtlərini sərtləşdirib, həm də bəzi sahələrdə istehlak kreditləşməsini tam və ya qismən qadağan edib.

Lakin burada fərqli yanaşma daha faydalı olar. İlk öncə qeyd edim ki, bu ilin əvvəlindən (yəni, sözügedən qadağaların işə düşməsindən sonra) bank sistemi üzrə ümumi kredit portfelinin yüksəlməsi (8 ay üzrə) 1,886 mlrd. man olduğu halda, istehlak kreditləşməsinin artımı 888 mln. man təşkil edib. Və beləliklə, artımın təxminən 50 %-i istehlak kreditləşməsi hesabına yaranıb. Bu göstərici bir daha sübut edir ki, digər kreditləşmə istiqamətləri müqayisədə zəifdir. Bu da öz növbəsində digər istiqamətlərin, o cümlədən, real sektorun kreditləşməsinin banklar üçün getdikcə maraqsız olduğunu sübut edir. Bunun əsas səbəblərindən biri kimi onu da qeyd etmək olar ki, hazırda korporativ kreditləşmə sahəsində keyfiyyətli borcalanların sayı çox azdır. Bu isə son olaraq makroiqtisadi problemləri üzə çıxarır. Yəni, real sektorda, hətta ticarət və xidmət sahələrində rentabelliyyənin səviyyəsi aşağıdır və işgüzar mühit o dərəcədə əlverişli deyil ki, burada fəaliyyət göstərən sahibkarlar banklar tərəfindən keyfiyyətli və yüksək qaytarma qabiliyyətinə malik olan borcalanlar kimi qiymətləndirilsin. Təbii olaraq, bankların likvidliyi müxtəlif yollarla pərakəndə kreditləşmə sahəsinə yönəldilir. Bankların iş quruluşu ilə tanış olanlar təsdiq edər ki, bank üçün sağlam və girovlu, orta və ya iri biznes kreditini vermək çox sayda xırda istehlak kreditlərinin verilməsindən daha rahatdır, o cümlədən, əməliyyat xərcləri baxımından. Aydındır ki, istehlak kreditlərinə müasir standartlar əsasında nəzarət etmək üçün banklar müxtəlif bahalı nəzarət sistemləri istifadə edir, çoxlu işçi qüvvəsi cəlb edirlər ki, bütün bunlar əməliyyat xərclərini artırır. Və son nəticədə, banklar istehlak kreditləşdirməsini genişləndirilər.

3.3. Bank fəaliyyətinin inkişaf strategiyası.

Bankın biznes fəaliyyətinin inkişafı üçün qarşıda duran tapşırıqların həllinin ən vacib şərti, kompleks texnoloji modernləşdirmənin həyata keçirilməsidir. Buda idarəetmə sisteminin, satış şəbəkəsinin optimallaşdırılmasına, əməyin məhsuldarlığının artırılmasına imkan verir. Müştərilərin tələbatlarının diferensiasiyasının dərinləşməsi və maliyyə bazarında rəqabətin güclənməsi şəraitində Bank qarşısında təşkilati strukturun və idarəetmə mexanizmlərinin optimallaşdırılması, bankın kadr potensialının inkişaf etdirilməsi tələbi durur. Bu tapşırıqların uğurla həll edilməsinin açarı, müasir, effektiv adekvat idarəetmənin sisteminin formalaşdırılmasıdır, hansı ki, müxtəlif müştəri qruplarına olan xidmətlərin cəmləşdirilməsinə imkan verir və bununlada bankın innovativ inkişafına stimül yaranır.

İqtisadiyyatın ölkəxarici inkişafı bank fəaliyyətində aşağıdakı inkişaf istiqamətlərinə nail olmağa səbəb olacaq:

- Beynəlxalq hesablaşmaların akkreditiv forması həm bank sahəsi, həm də ümumi iqtisadiyyat sahəsində üstünlükdür.
- Bank qarantiyaları müqavilə öhdəliklərinin düzgün yerinə yetirilməməsi nəticəsində əqdlərin müxtəlif növlərini və zərərlərin sürətli təzminatını həyata keçirir.
- Beynəlxalq lizinq xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə istehsal sahələrinin və maliyyə mexanizmlərinin inkişafına şərait yaradır.
- Müasir menecmentin vacib elementi olan beynəlxalq forfeiting və faktoring xüsusən xarici ticarətə müsbət təsir göstərir.

Azərbaycanda bankların kapitallaşma səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün aşağıdakı tədbirlər görülməlidir:

- Tabeçilikdə olan kreditlərin cəlb edilməsi;

- Öz ehtiyat kapitalından istifadə;
- Səhmlərin emissiyası və onların fond bazarında yerləşdirilməsi sayəsində neft sektorundan maliyyə vəsaitlərinin nizamnamə kapitalının yaradılmasına ötürülməsi;
- Nizamnamə kapitalının formalaşmasında xarici kapitalın iştirakı;
- Nizamnamə kapitalı kifayət qədər olmayan bankların iri banklarla birləşməsi;
- Bank qruplarının yaradılması və s.

Bankların inkişaf strategiyasının hazırlanmasında kommersiya banklarının kapitallaşma səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün bankların birləşdirilməsi təcrübəsi dahada təkmilləşdirilməlidir.

Azərbaycanda bankların kapitallaşma səviyyəsinin yüksəldilməsinin ən effektiv yolu “İPO” (Initial Public Offering) – Səhmlərin ilk yerləşdirilməsidir. “İPO” bazarına bankların daxil olması kapitalın səviyyəsini 60% yüksəldir. Lakin, çatışmazlıq ondadır ki, banklar qiymətli kağızlar bazarına resursların cəlb olunma yolu kimi yanaşırlar.

Ötən illər ərzində bir tərəfdən bankların iriləşməsi və birləşməsi prosesi baş vermiş, digər tərəfdən isə bir sıra zəif kapitallaşan banklar bağlanmışdır. Bu istiqamətdə görülən işlər kimi bankların məcmu kapitalına olan minimum tələbin miqdarı Mərkəzi Bank tərəfindən artırılmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Mərkəzin Bankının İdarə Heyətinin 2015-ci il qərarı ilə 1 yanvar tarixindən isə 50 (əlli) milyon manat məbləğində müəyyən edilmişdir. Özəl bankların konsolidasiyası, kapitallaşması və digər tədbirlər hesabına onların sağlamlaşdırılması istiqamətində bir sıra tədbirlər görülmüşdür. Bank sferasında sağlam rəqabət proseslərini gücləndirmək məqsədilə xarici kapitalın yerli bank sistemində iştirak rejimi daha da liberallaşdırılmışdır.

Adekvat pul-kredit siyasəti sahəsində olan problemlərin araşdırılması nəticəsində gəldiyim qənaət bundan ibarətdir ki, bu siyasət ən ümumi şəkildə mötədil

inflyasiya və real sektorun investisiyalaşdırılması tədbirlərinin nəticəsində formalaşmalıdır. Müasir şəraitdə məqsəd əvvəla istehsalı stimullaşdıran faiz siyasətindən, pul tədavülünün cari tənzimlənməsi üçün, məcburi ehtiyatların rolunun artırılmasından ibarət olmalıdır.

İnkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyətində kreditlər barədə informasiyalaşma xidməti hələlik üst səviyyədə deyil. Dünya iqtisadi sisteminin qloballaşması bu xidmətin internet çərçivəsi daxilində, məlumatlar bazasından istifadə edərək inkişafını şərtləndirir. Belə ki, Avropa ölkələri kommersiya riskləri üzrə internet bazasında məlumatlar bankının yaradılmasında və inkişafında maraqlıdırlar. Məsələn, Fransanın KOFAS şirkəti inkişaf etməkdə olan ölkələrdən milyondan artıq şirkətin ticarət borclarının elektron reyting sistemini yaratmaq niyyətindədir.

Maliyyə sektoru elektron informasiya sistemində aparıcı rolunu saxlamaqla dünya iqtisadiyyatının gələcək qloballaşması və liberallaşmasında katalizator rolunu oynaya bilər. İnternetin köməyilə kredit risklərinin idarə olunmasında xərclərin nəzərəcarpacaq dərəcədə azaldılması və səmərəliliyin artırılması, inkişaf etməkdə olan ölkələrin beynəlxalq maliyyə bazarlarına çıxışına əlverişli zəmin yarada bilər. Əgər beynəlxalq birlik interneti bu ölkələrdən olan maliyyə vasitəçiləri üçün əlçatan edərsə, bu amil onların sürətli iqtisadi inkişafına kömək etmiş olar.

Bank məhsulları siyahısını təhlil edərkən, marketinq xidmətinin əməkdaşları inkişaf strategiyasının hazırlanmasını əsas məqsəd kimi qəbul etməlidirlər. Bu istiqamətdə ilk vəzifə, bank tərəfindən təklif olunan xidmətlər strukturunun optimallaşdırılmasıdır.

Yeni məhsulun yaradılması prosesi bank sektoru üçün vacib mərhələdir. Bütün bu mərhələni təhlil edək.

1. *İdeyalar axtarışı*. Mərhələləri:

- ideyaların axtarışı və toplanması;
- faydalı ideyaların seçilməsi;
- məhsulun hazırlanması və emalı;
- marketinq strategiyasının formula edilməsi.

İdeyaların axtarışını kənardan və xüsusi hazırlıq nəticəsində əldə oluna bilər. Müvafiq ideyaların, təkliflərin seçilməsindən ötrü banklar bütöv bir plan işləyib hazırlamalıdır. Hər bir ideyanın nəinki müştərinin ehtiyaclarına uyğun olub-olmaması yoxlanılmalıdır, həmçinin tətbiq olunacaq ideyanın bankın strategiyasına kömək edib-etməməsi məsələləri də nəzərdən keçirilməlidir.

2. *Marketing imkanlarının təhlili.* Marketing imkanları əsas üç istiqamət üzrə təhlil olunmalıdır.

- bankın məqsədləri üzrə mövcud perspektiv nisbət;
- bank imkanlarının təhlili;
- bazar imkanlarının təhlili.

Tətbiq olunacaq xidmət üzrə, bankın imkanlarını da qiymətləndirmək vacibdir. Çünki gözəl bir ideya, hər hansı resurs çatışmamazlığı səbəbindən həyata keçirilməyə bilər.

3. *Məhsulun hazırlanması.* Bank məhsulunun hazırlanmasına qarşı irəli sürülən tələb ondan ibarətdir ki, ideyada nəzərdə tutulmuş xidmət ilkin xarakteristikasına müvafiq olsun.

4. *Bazar münasibətlərində məhsulun sınağı.* Bu mərhələdə onun praktikada keyfiyyətinin yoxlanılması və ona ehtiyacın olub-olması nöqtəyi-nəzərindən xüsusilə vacibdir.

5. *Yeni məhsulun bazara çıxarılması (kommersiyalaşdırılması).* Bazarın yeni məhsullarla doldurulması və bankın idarə heyətinin həddən artıq “yüklənməsinin” qarşısını almaqdan ötrü, yeni məhsulların tətbiqini tədricən həyata keçirmək daha məqsədəuyğundur. *Məhsulun bazara çıxarılması mərhələsi* bank xidmətinin ilk dəfə təklif olunmasından başlanılır.. Məhsulun bazara çıxarılması mərhələsinin müddəti geniş hədudlarda variasiya edir və məhsulun keyfiyyətinin istehlakçıların ehtiyaclarına uyğun olması, düzgün seçilmiş marketing strategiyası prinsiplərinə əsasən müəyyənləşdirilir.

Banklar mövcud xidmət növünün bütün mərhələlərində işin nə qədər səmərəli təşkil olunmasına qüvvə sərf etsələr də, əvvəl-axır yeni məhsulların (xidmətlərin)

hazırlanması obyektiv zərurət kimi meydana çıxacaqdır. Yeni bank məhsullarının hazırlanması və tətbiqi mərhələsində, onların yaradılması və təqdim olunmasının xərclərinin hesablanması xüsusilə vacibdir.

Azərbaycanda mövcud olan bank müştərilərinin tələb və istəkləri tədricən artır. Buna texnoloji progress, artan rəqabət, əhalinin gəlir səviyyəsində baş verən dəyişikliklər və müştəri seçimlərinin gedərək müxtəlifləşməsi səbəb olur. Yalnız bütün bunların fonunda bəzən banklar sadə və asan həll edilə bilən məsələlər ucbatından müştəri itirir. Buraya satış işçilərinin davranışı və filialların interyerindən tutmuş xidmətlər üzrə təyin edilmiş haqqlar və çatdırılma metodlarınacan aid etmək olar. Rəqabətin bu qədər ağır olduğu bir mühitdə banklar üçün bu tipli səhvlər yol verilən deyil. Bugün müştərilər alternativ imkanların olduğu bir mühitdə səmimi ünsiyyət qura bilən, tələblərini tam təmin edən və qarşılıqlı fayda şəraitini formalaşdırma bilən bankla əməkdaşlıq etmək istəyirlər. Qısacası onlar artıq öz banklarından razı qalmaq istəyirlər və banklar bunu mütləq nəzərə almalıdırlar. Çünki, müştərilərin bank haqqında təəsürat və fikirlərinin müsbət və ya mənfi olması mövcud müştərilərə əlavə xidmət satışının həcmi ilə bilavasitə əlaqəlidir. Əgər buraya həm də mövcud müştərilərin tövsiyələri əsasında formalaşan yeni müştəri axınına da əlavə etsək məsələnin bank üçün nə qədər ciddi olduğu aydın olar. Deməli banklarda müştəri mənmuniyyəti müştərilərin hər hansı bir bank xidmətindən istifadə etdikdən sonrakı təəsürat və fikirlərini əks etdirir. “Bank müştərilərinin təəsüratı və fikirləri” anlayışları abstrakt səslənsə də, reallıqda idarə edilə bilən amillərin təsiri ilə formalaşır. Praktiki olaraq bu amilləri aşağıdakı kimi 3 hissəyə ayıra bilərik: bank tərəfindən göstərilən xidmətin keyfiyyəti, xidmətlər üzrə təklif edilən qiymət və xidmətlərin çatdırılma üsullarının inkişaf səviyyəsi.

Azərbaycan bank sisteminin inkişaf səviyyəsini onun illər ərzində gəlir və xərclərinin dinamikası ilə düzgün xarakterizə edib ümumi nəticəyə gəlmək olar:

İllər	Mənfəətlə İşləyən bankların sayı	Bank sisteminin cəmi mənfəəti	Zərərlə işləyən bankların sayı	Bank sisteminin cəmi zərəri	Banklar tərəfindən əldə edilmiş cəmi mənfəət
2003	33.00	20.5	11.00	1.93	18.60
2007	40	132.77	5	3.65	129.12
2010	32	165.84	13	45.57	120.27
2013	39	272.32	4	-4.75	267.57
2015	40	70.94	5	-4.037	66.90

Mənbə: AMB

Bank fəaliyyətinin inkişaf strategiyasının hazırlanmasında vacib olan amillər kimi qeyd etmək olar :

- Bank infrastrukturunun və xidmətlərinin Azərbaycanın regionlarında genişləndirilməsi;
- Kommersiya banklarının rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi;
- İnformasiya təhlükəsizliyinin təkmilləşdirilməsi;
- Risklərin qiymətləndirilməsi və ehtimal olunan zərərlərin qarşısının alınmasının təkmilləşdirilməsi.

Müasir daxili iqtisadiyyatı inkişaf etmiş bank sektoru olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Azərbaycanın bank sektorunda olan dəyişikliklər makro və mikro iqtisadi proseslərdə nəticələr vermişdir. Ümumdünya iqtisadi mühitə inteqrasiya edən Azərbaycan üçün bank sektorunun inkişaf etdirilməsi qarşıda duran əsas vəzifələrdən biridir.

«NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR»

Ümumilikdə qeyd etməliyəmki, bütün problemlərə baxmayaraq qloballaşma və liberallaşma Azərbaycan bank sektorunun inkişafına müsbət təsir göstərib. Ümumiləşdirilmiş progressiv dəyişikliklər həm korporativ müştərilərin həm də əhalinin inamının göclənməsində əks olunur. Pozitiv tərəf buradadırki, ölkənin bank sektoru (aparıcı kredit təşkilatları) daha yüksək səviyyəyə çatırlar və ardıcıl olaraq beynəlxalq standartlara cavab verməkləri son nəticədə respublikanın paytaxtını Qafqazın iri maliyyə-investisiya mərkəzinə çevirəcəkdir. İqtisadiyyatın bu seqmentinin fəaliyyətinin effektivliyi həmçinin optimal maliyyə qloballaşmasına və tənzimlənməsinə birləşməsindən aslıdır. Bununla da, söhbət o şərtlərin formalaşmasından gedir ki, hansında Azərbaycanın bank sistemi yerli biznesin aktivliyinin səmərəli faktoruna çevrilir və həm də ölkənin pul-kredit sisteminin kəmiyyət və keyfiyyət indikatorlarının inkişafı ilə bağlı olaraq investisiya mühitinin bərpasına nail olunur.

Təbii ki, bütün müsbət meyillərlə yanaşı bank sektorundakı problemləri bu cür ümumiləşdirə bilərəm: kapitallaşmanın aşağı səviyyəsi, baza depozitlərinin çatışmaması, kredit mədəniyyətinin istənilən səviyyədə olmaması, aktivlərin keyfiyyətinin aşağı düşməsinin yüksək ehtimalı, aşağı əməliyyat effektivliyi və s. Bundan əlavə bir sıra banklar bir sıra ticarət və sənaye qrupları ilə sıx əlaqədədirlər. Əməliyyat kompaniyalarının arxında gizlənən sahibkarların adları açıqlanmır. Buda informasiya nöqtəyi nəzərdən ciddi risklərə gətirə bilər.

Gələcəkdə təsərrüfat subyektlərinin və bankların investisiya aktivliyini artırmaq məqsədilə, bankların donor funksiyası getdikcə artırılmalıdır.

Bank sisteminin inşaf inkişaf etdirilməsi üçün təkliflərim bunlardan ibarətdir:

- bankdaxili nəzarət və daxili auditin təkmilləşdirilməsi;
- özəl bankların tələb olunan minimum məcmu kapitalının tədricən artırılması;
- bankdaxili ödəniş sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişafı;
- banklarda insan resurslarının idarə edilməsi sistemlərinin təkmilləşdirilməsi;

- nağdsız hesablaşmaların stimullaşdırılması;
- girovların mərkəzləşdirilmiş sadələşdirilmiş reyestrinin yaradılması.

Beləliklə, kiçik və günün tələblərinə cavab verməyən bankların ixtisarı və konsolidasiyası qismində struktur reformasiyasının keçirilməsi labüddür. Bütün bankların qarşısında bu problemlərin həlli dayanır: maliyyə vasitəçiliyinin səviyyəsini artırmaq, məhsulların skeptirini genişləndirmək, gəlir mənbələrinin deversifikasiyası, effektivliyi artırmaq və ən əsasda risk menecmentinin və əməliyyatların keyfiyyətini artırmaq üçün mexanizm və alətlərdən istifadə və s..Bank sistemində olan inamın artırılması üçün ilk növbədə auditin və mühasibatlığın aparılmasında şəffaflığı təmin etmək, informasiya açıqlığınının və korporativ idarəetmənin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, özəlləşdirmənin davam etdirilməsi, kreditorların və investorların hüquqlarının müdafiəsinin möhkəmləndirilməsi lazımdır. Bundan başqa ödəniş distiplinasını və ödəniş mədəniyyətini yüksəltmək üçün huquq sisteminin effektivliyini qaldırmaq lazımdır.

Əlbəttəki, Azərbaycanın bank sektoru öz aktivlərini yaradaraq, göstərilən xidmətlərin spektrini genişləndirərək və onların keyfiyyətini yaxşılaşdıraraq inkişaf etməkdədir. Beynəlxəq maliyyə hesabatlılığı sistemində keçid, banklar haqqında qanunda edilən dəyişikliklər və əmanətlərin sığortalanması sistemində keçid yaxın zamanda Azərbaycanda bank sektorunun rəqabətqabiliyyətinin artırılmasına və şəffaf fəaliyyətin təmin olunmasına gətirib çıxaracaqdır.

Ə D Ə B İ Y Y A T S İ Y A H İ S İ

Qanun, sərəncamlar və təlimatlar.

1. “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu. (24 aprel 2015)
2. “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu(28 oktyabr 2014)
3. “Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu
4. 2014-cü ilin yekunları üzrə pul siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti haqqında
5. Banklarda kreditlərin verilməsinin daxili Prosedurları və uçotu haqqında qaydalar
6. Azərbaycan respublikasının kredit təşkilatlarında Kassa əməliyyatlarının aparılması və qiymətlilərin inkassasiyasının təşkili qaydaları (10 aprel 2002-ci il)
7. Azərbaycan respublikasında Nağdsız hesablaşmalar və Pul köçürmələri haqqında Təlimat(19 sentyabr 2002-ci il)
8. Bankların əsas vəsaitlərlə (əmlakla) Apardıqları əməliyyatların tənzimlənməsi qaydaları(16 avqust 2002-cı il)

Azərbaycanca ədəbiyyatlar:

9. M.M.Bağirov- “Bank və bank əməliyyatları” (Ali məktəblər üçün dərslik), Bakı-2003
10. M.Əliyev – “Bankların inkişaf istiqamətləri”
11. Z.F.Məmmədov- “Bank fəaliyyətinin əsasları”, Bakı- 2013
12. R.A.Bəşirov- “Bank işi”, Bakı-2007
13. F.Ş.Kaşiyeva - “Pul, Kredit və Banklar”, Bakı-2011
14. Z.F.Məmmədov, Ə.Abbasov, R.Rzayev. Ş.Həmişəyevə.-“Bank işi və elektron bankçılıq”, Bakı-2003

15. Z.F.Məmmədov- “Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi”, Bakı-2001
16. M.M.Sadiqov, E.Ə.Balayeva, Ş.Ü.Həmişəyeva –“Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi”, Bakı-2003
17. Tağıyev və başqaları-“Maliyyə, pul tədavülü və kredit”, Bakı-1999
18. D. Vəliyev –“ Beynəlxalq Maliyyə”, Bakı-2000
19. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi “Azərbaycanın statistik göstəriciləri” Bakı-2015
20. Məmmədov S.M. –“Bank işi.Bankirin stolüstü kitabı”, Bakı-1997
21. Aslanov A.M –“Maliyyə və bank statistikasını”, Bakı-2002
22. Qurbanov.C. –“Kommerisya banklarının mühasibat uçotu”
23. N.Məmmədov -“Bank və maliyyə terminləri lüğəti”, Bakı-1996
24. A.Ağayev –“Maliyyə terminləri lüğəti”,Bakı-2005

İngiliscə ədəbiyyatlar:

25. Lovett, William Anthony- "Banking and financial institutions law in a nutshell", St. Paul, Minn-1997
26. Richard S.Thorn –“Introduction to money and banking”,Harper Collins & Row, International -1976
27. Chandler V.Lester, Goldfeld N.Stephen –“The economics of money and banking”, Harper, International -1977

Jurnal və bülletenlər

28. “Maliyyə və Uçot”
29. “İqtisadi elmləri:Nəzəriyyə və Praktika”
30. “Azərbaycan Respublikasının Milli bankı” Statistik bülleten №12/2015

İnternet saytları:

31. www.cbar.az
32. www.infobank.az
33. <http://www.worldbank.org.az>
34. www.wikipedia.org
35. <http://www.banker.az>
36. <http://money.aol.com>
37. <http://www.lewrockwell.com>

РЕЗЮМЕ

В последние года, наметились положительные тенденции в развитии банковской системы Азербайджана. Азербайджанские банки показывают высокие темпы роста. Кредитные организации стремятся к наибольшей прозрачности, открытости перед клиентами. Внедряются передовые бизнес-модели, новые банковские технологии, различные виды кредитования (потребительское, ипотечное и др.). Кредитные организации стремятся к наибольшей прозрачности, открытости перед клиентами

Негативное влияние на финансовые показатели банков оказывают низкий уровень капитализации, недостаточность базовых депозитов, низкая кредитная культура, высокая вероятность ухудшения качества активов. Кроме того, существует неопределенность относительно способности собственников банков обеспечить им свежие вливания капитала. Непрозрачность структур собственности благоприятствует кредитованию связанных сторон со всеми вытекающими из этого рисками. Это отчасти обусловлено отсутствием критерия «приемлемости и пригодности», по которому банки допускались бы к работе и контролировались, и мешает формированию рыночного механизма корпоративного контроля. За последнее десятилетие численность банков в Азербайджане значительно сократилась вследствие банкротств, слияний и отзывов лицензий. Эффективными средствами укрепления банковских систем и стимулирования процесса консолидации стали меры по реструктуризации, а также ужесточение требований к минимальному капиталу и повышение коэффициентов достаточности капитала.

Конечно, банковский сектор Азербайджана продолжает развиваться, наращивая свои активы, расширяя спектр предоставляемых услуг и постоянно повышая их качество.

SUMMARY

The prerequisite of enhancing the credibility and efficiency of banks is to increase their capital. Strong equity position ensures customers' confidence in banks. The capital of a bank should be at an adequate level in order to meet customers' demand for credit and to ensure the protection of money. One of the methods of increasing the capital of the banking sector is setting the capital adequacy standards at adequate levels. The Central Bank of Azerbaijan raised the minimum authorized capital of newly established banks over 10 million manat.

The following should be made in order to increase the capital of the Azerbaijani banks:

- 1) making use of individual savings,
- 2) directing money flows from the oil sector to the purchase of newly issued securities in the stock market,
- 3) rendering the participation of foreign capital in the Azerbaijani banking sector more efficient,
- 4) providing opportunity for the regulation of capital and the emergence of free market,
- 5) merging banks with scarce resources according to the regulations with larger banks and establishing bank groups.

In the modernization process of the banking system, various banks should be combined in order to increase the capital of commercial banks, and the experience of merger should be developed. The rise in the capital of the Azerbaijani banks and the development of the banking sector can only be ensured by the Initial Public Offering (IPO), which is a more contemporary method. Banks' entry into the IPO market will provide an increase up to 60% in total capital of the banking system. However, a majority of banks have no trading experience in the securities market.

Referat

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə bankların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi həmişə aktualdır. Bazar münasibətlərinin tələblərinə müvafiq olaraq, aparılan iqtisadi islahatlar bank fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsini, onların yeni prinsiplər əsasında qurulmasını tələb edir.

Banklar əsas funksiyası kapitalın toplanması və saxlanmasıdır ki, buda istehsalın bütün sferalarına xidmət edir, həmçinin ona təsir göstərmək imkanına da malik olur. Bundan əlavə olaraq, komməriya banklarının verdiyi kreditlərlə yeni tikililərin, məktəblərin, ali təhsil ocaqlarının tikilməsi, yolların salınması, ölkənin infrastrukturunun inkişafına, müxtəlif müəssisələrin yaradılması isə istehsalın həcmində artmasına, bununla əlaqədar olaraq dövlət büdcəsinə vergilərin daxil olmasına təsir edir. Kredit təşkilatları, həmçinin ölkənin təsərrüfat fəaliyyətinin proqramının hazırlanmasında iştirak edir, statistik hesabat aparırlar.

Kreditlərin verilməsindən əlavə olaraq məhz banklar Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının həyata keçirdiyi pul-kredit siyasətində onun əsas rıçaqlarından biri hesab olunur. Belə ki, banklar vasitəsilə AMB-ın pul emissiyası həyata keçirilir, dövriyyədə olan pul kütləsi tənzimlənilir. Banklar tərəfindən həyata keçirilən əhalinin pul kütləsinin depozitə cəlb olunması dövriyyəyə əlavə pulun emissiyasının qarşısını alır. Banklar tərəfindən nağdsız hesablaşmaların aparılması istər ölkə daxili, istərsə də ölkədən kənar idxal-ixrac əməliyyatları zamanı hesablaşmaların asanlıqla həyata keçirilməsini təmin edir.

Müasir dövrdə bankların həyata keçirdiyi əməliyyatların çoxşaxəliliyi, konkret olaraq artıq bankların fəaliyyət istiqaməti qeyri-müəyyən olmasına səbəb olur. Onlar yalnız pul mübadiləsində və kredit əməliyyatlarını aparmır, banklar vasitəsi ilə xalq təsərrüfatının maliyyələşməsi baş verir, valyuta və sığorta əməliyyatları, qiymətli kağızların alqı-satqısı, bəzi hallarda broker və mülkiyyətin idarə olunması əməliyyatlarını həyata keçirirlər. Məhz buna görə də, bazar münasibətləri şəraitində bankların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, inkişaf xüsusiyyətləri iqtisad elminin

mərkəzi problemlərindən biri olub, onun nəzəri-metodoloji və praktiki aspektlərini müəyyən edən fundamental elmi tədqiqatların sistemli şəkildə aparılmasını zəruri edir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Burada əsas məqsəd ölkə iqtisadiyyatının inkişafında bankların rolunun nə qədər mühüm rola malik olduğunu göstərməkdir, müasir bank sektorunun hərtərəfli xüsusiyyətlərini, kredit alqı-satqısını, bank əməliyyatlarını, həmçinin 2015-ci ilin əvvəlinə olan devalvasiyanın bank sektoruna təsirini və digər problemləri kompleks araşdırmaq və onun təkmilləşdirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələr hazırlamaqdan ibarətdir.

Tədqiqat obyektı və predmentı. Bu dissertasiya işində tədqiqat müasir bank sektorunun inkişaf xüsusiyyətləridir və tədqiqatın predmetini isə bank sektorunun yaranması inkişaf mərhələləri, müasir bank sistemi və bank əməliyyatları və bank sektorunun fəaliyyətindəki səmərəliliyin artırılmasının qiymətləndirilməsi durur.

Elmi yenilik. Dissertasiya tədqiqatı nəticəsində aşağıdakı elmi nəticələr əldə edilmişdir:

- müasir mərhələdə bankların fəaliyyətinin nəzəri konseptual əsasları təhlil edilmiş;
- bankların maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi mexanizmi dəqiqləşdirilmiş;
- iqtisadiyyatın diversifikasiyasında bank resurslarının tətbiqi yolları müəyyən edilmiş;
- maliyyə bazarlarının tənzimlənməsində bank sektorunun rolunun gücləndirilməsi istiqamətləri aşkarlanmışdır.

Tədqiqatın informasiya bazası Azərbaycan Respublikası qanun və sərəncamlarından, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı” Statistik bülletendən, Maliyyə Nazirliyinin məlumatlardan, Mərkəzi Bankın təlimat və hesabatlarından, mövzuya aid jurnal və bülletenlərdən, İnternet şəbəkəsinin informasiya resursları təşkil edir. Tədqiqat prosesində iqtisadi təhlil, müqayisə, məntiqi ümumiləşdirmə, statistika qruplaşdırma, iqtisadi-riyazi və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun əsas müddəələrindən, əldə edilmiş nəticələrdən, irəli sürülmüş təklif və tövsiyələrdən istifadə olunması Azərbaycan Respublikasında bank sisteminin dinamik və effektiv inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşin əsas mətni 78 kompüter səhifəsi təşkil edir. İşdə mətndaxili 7 cədvəl, 4 sxem və 5 diaqram verilmiş və 37 ədəbiyyat mənbəyindən istifadə edilmişdir.